

***La plaça del Diamant* compleix 50 anys.**

Les influències d'Armand Obiols i de Joan Sales.

Lourdes Martínez Rocaspana.

Treball Final de Carrera de Filologia Catalana.
Universitat Oberta de Catalunya.
Primer semestre del curs acadèmic 2012-2013.

Tutor: Josep Puertas Agusí.
Consultora: Isabel Graña Zapata.

Índex:

1. Introducció.....	3
2. L'opinió d'Armand Obiols sobre <i>La plaça del Diamant</i> i algunes esmenes seves a tall d'exemple:	7
3. Aspectes literaris, narratius i estilístics de les cartes d'Armand Obiols sobre <i>La plaça del Diamant</i>	17
3.1. De les quinze cartes que arrangen <i>La plaça</i>	17
3.2. De la resta de l'epistolari.	21
4. L'opinió de Joan Sales respecte a <i>La plaça del Diamant</i> i algunes esmenes seves a la manera d'exemple:.....	22
5. Aspectes literaris i històrics de les cartes de Joan Sales.	25
6. L'exili i la producció literària.	27
7. Aspectes psicològics remarcables de la novel·la.....	29
8. Conclusions.....	31
9. Bibliografia.	35
10. Annex 1. Acarament de l'obra amb les cartes d'Armand Obiols.....	38
11. Annex 2. Estadística de l'acarament de l'obra amb les cartes d'Armand Obiols.....	82
12. Annex 3. Acarament de l'obra amb les esmenes de Joan Sales.	89
13. Annex 4. Estadística de l'acarament de l'obra amb les esmenes de Joan Sales.	96

1. Introducció.

L'objecte d'estudi d'aquest assaig de recerca en literatura és el de conèixer a fons les influències que rebé Mercè Rodoreda per a la redacció de les variants d'autor de la seva obra mestra *La plaça del Diamant*. Concretament analitzarem exhaustivament les influències del reconegut escriptor i crític literari Armand Obiols i, així mateix, les de l'editor Joan Sales i Vallès. Per a aquesta fi ens servirem de dos epistolaris recentment publicats: *Cartes a Mercè Rodoreda* d'Armand Obiols i *Mercè Rodoreda. Joan Sales. Cartes completes (1960-1983)*.

Volem remarcar, ja des de bon començament, i en referència a les respostes de Mercè Rodoreda, que del primer epistolari se'n conserven quaranta-vuit cartes que fins ara no han estat publicades i que estan dipositades a l'arxiu de la Fundació Mercè Rodoreda. Tanmateix, de les quinze cartes d'Armand Obiols que arrangen *La plaça del Diamant*, aquí estudiades amb més detall i segons diu Montserrat Casals, curadora del segon epistolari esmentat, Mercè Rodoreda no en contestà cap. La desproporció entre les cartes escrites per Armand Obiols, tres-centes dinou, i les contestades per Mercè Rodoreda, quaranta-vuit, és deguda a que ella, posteriorment a la mort d'ell, en destruï una gran part. Aquest fet l'explica l'autora a Joan Sales en les cartes.

Pel que fa referència a l'epistolari entre Mercè Rodoreda i Joan Sales, el conformen quatre-centes setze cartes d'ell i cent cinquanta-una de l'escriptora. El desequilibri d'aquesta correspondència és degut a que ell no va pas conservar totes les que havia rebut d'ella i ella era sempre la més absent de les correspondències, segons afirma Montserrat Casals.¹

El plantejament del treball ens va sorgir arran de la lectura de dues fonts d'informació diferents: la fitxa del menú de projectes dels Treballs de Final de Carrera de Filologia

¹ Vegin Mercè Rodoreda. Joan Sales (2008), *Cartes completes (1960-1983)*, pàg. 17.

Catalana titulada “Narrativa de postguerra: l’exili” i el pròleg que Anna Maria Saludes ofereix al llibre d’Armand Obiols. De la primera font ens vam fixar especialment en la frase que diu: “Tanmateix, aquell duríssim exili ple de privacions i d’enyor del país destruït, va certament esperonar la més alta creativitat”. Un cop ja havíem triat *La plaça del Diamant* com l’obra d’alta creativitat sobre la qual volíem treballar, el tema de l’assaig ens va sorgir arran de la lectura d’unes paraules, també esperonadores, d’Anna Maria Saludes, en les quals ens diu:

“Un nou aspecte a considerar d’aquest epistolari és la quantitat d’informació que proporciona dins l’àmbit de la productivitat literària. Potser una de les facetes més rellevants és la de fer-nos conèixer [...] sinó també com va prenent forma un text d’autor, a través d’un diàleg enriquidor amb un lector d’excepció que l’aconsella i l’assessora amb una eficàcia indiscutible, i que hauria de permetre als estudiosos amb una pacient recerca arribar a establir les variants d’autor segures dins els textos de l’escriptora. És a dir, la descoberta de quins van ser els suggeriments o els consells que Rodoreda va acceptar al moment de fixar definitivament el text. De les diverses obres a què l’epistolari fa àmplia referència, la més assídua és *Colometa*, que esdevindrà després *La plaça del Diamant*...”²

Com ens fa avinent Julieta Cardigni (2004),³ pel terme “variants d’autor” entenem les correccions de la pròpia autora sobre la seva obra, abans o després de la seva publicació i difusió. Per tant, els acaraments amb les cartes d’Obiols i Sales constitueixen un factor decisiu a l’hora d’encarar l’estudi de la gènesi de *La plaça del Diamant*, combinada amb les motivacions estètiques, ideològiques o polítiques (de guerra i postguerra) que poden haver contribuït a la creació de la novel·la.

L’estat de la qüestió dins de la disciplina considerem que és força migrada i es limita a una enunciació de les influències. Si més no, en els llibres que hem analitzat, els quals són els següents: *Mercè Rodoreda. Una biografia* de Carme Arnau⁴, *Mercè Rodoreda i*

² Armand Obiols (2010), *Cartes a Mercè Rodoreda*, pàg. 21 (el subratllat és nostre).

³ Julieta Cardigni (2004), “Un caso de posible variante de autor en Ovidio: Metamorfosis.” <http://ves.cat/bOog> [Data de consulta: 17-10-2012].

⁴ Carme Arnau (2007), *Mercè Rodoreda. Una biografia*.

el seu temps de Marta Pessarrodona,⁵ *La plaça del Diamant* de Mercè Rodoreda de Neus Carbonell,⁶ el pròleg a *La meva Cristina i altres contes*⁷ i el llibre del *Congrés internacional Mercè Rodoreda*, d'octubre de 2008,⁸ dels quals Joaquim Molas n'és l'autor i l'editor, respectivament (és una excepció l'article "Els tons de la pell: notes sobre els estils rodooredians" de Marina Gustà, on l'autora fa referències a Armand Obiols), i *La novel·la catalana de postguerra* de Joan Triadú.⁹

Això no obstant, per l'article de Carles Cortés titulat "La contribució crítica d'Armand Obiols i de Joan Sales en la narrativa de Mercè Rodoreda"¹⁰ podem constatar com són molts els estudiosos que han dedicat pàgines al tema, sobretot a la influència d'Armand Obiols, com per exemple: Sadurní Martí a "Història de dues novel·les".¹¹ I a les següents conferències inèdites: "Sobre la gènesi de *Quanta, quanta guerra...* i de *La mort i la primavera*" de Carme Arnau,¹² "Lectura de *La Plaça del Diamant*" de Maria Campillo¹³ i "Lectura de *Mirall trencat*" de Marina Gustà.¹⁴

A més, Carles Cortés ens fa avinent en la primera nota de l'article que:

Segons va esmentar Joaquim Molas en una conferència dins del cicle de Lectura de Mercè Rodoreda dels Cursos d'Estiu de la Universitat de Girona, del 10 al 14 de juliol de 1995 (inèdit) hi ha altres figures destacades en l'assessorament literari de l'escriptora, entre els quals destaca els consells i els arranjaments, a banda de Sales

⁵ Marta Pessarrodona (2005), *Mercè Rodoreda i el seu temps*.

⁶ Neus Carbonell (2004), "*La plaça del Diamant*" de Mercè Rodoreda.

⁷ Mercè Rodoreda (1967), *La meva Cristina i altres contes*.

⁸ Joaquim Molas (2010), *Congrés internacional Mercè Rodoreda. Actes*.

⁹ Joan Triadú (1982), *La novel·la catalana de postguerra*.

¹⁰ Carles Cortés, "La contribució crítica d'Armand Obiols i de Joan Sales en la narrativa de Mercè Rodoreda" <http://www.uoc.edu/jocs/3/conferencia/cat/cortes2.html> [Data de consulta: 17-10-2012].

¹¹ Sadurní Martí, (1993), "Història de dues novel·les", *Revista de Girona* [en línia], Núm. 157, pàg. 64-71.

¹² Carme Arnau (1995), "Sobre la gènesi de *Quanta, quanta guerra...* i de *La mort i la primavera*", dins *Lectures de Mercè Rodoreda*, Cursos d'Estiu de la Universitat de Girona, del 10 al 14 de juliol de 1995, inèdit.

¹³ Maria Campillo (1995), "Lectura de *La plaça del Diamant*", dins *Ibidem*.

¹⁴ Marina Gustà, (1995), "Lectura de *Mirall trencat*", dins *Ibidem*.

i Obiols, dels escriptors Rafael Tasis, Maurici Serrahima, Llorenç Villalonga i Josep M. Castellet.¹⁵

En aquest sentit és oportú assenyalar que les influències conegudes per a *La plaça del Diamant* es limiten a Armand Obiols i a Joan Sales, per tal com la relació de la narradora amb Llorenç Villalonga i amb Josep M. Castellet és posterior a 1962, data de la primera edició de *La plaça...* Rafael Tasis és possible que també la influís per tal com hi ha un epistolari entre ell i l'escriptora, datat després de la guerra i durant la redacció de l'obra.

Les preguntes de recerca d'aquest estudi són: Mercè Rodoreda va seguir els consells de redacció que li va suggerir un bon crític i gran lector com va ser Armand Obiols per a *La plaça del Diamant*? Fins a quin punt va seguir aquests consells? Va ser estricta i exhaustiva en l'aplicació dels canvis que l'Armand Obiols li proposava? És a dir, va seguir fil per randa els suggeriments d'Obiols o va prevaldre el seu propi criteri? L'experiència del dur exili la va fornir fins a constituir-la una gran novel·lista? A més, estudiarem la influència de l'escriptor i editor Joan Sales. Ens preguntarem: Mercè Rodoreda va fer cas de les propostes d'esmena que li va suggerir Joan Sales per a la *La plaça del Diamant*? Rodoreda va fer cas de Sales des de bon començament?

La metodologia que emprarem és la cerca, l'anàlisi i la interpretació de fonts documentals i de bibliografia. O sigui, utilitzarem la metodologia de revisió de literatura, amb el procediment hipotètic-deductiu i l'observació d'un fet: les influències que Mercè Rodoreda rebé per a la redacció de les variants d'autor de *La plaça...*

L'estructura d'aquest assaig es divideix en nou apartats, en els quals desplegem els objectius ara especificats, Cal afegir, a més, que l'estudi es complementa amb quatre annexos en els quals primerament fem un acarament de l'obra objecte d'estudi amb les esmenes aconsellades per Obiols i Sales. A continuació de cada acarament hi ha un altre

¹⁵ Carles Cortés.

annex dedicat a una anàlisi estadística de les dades obtingudes, perquè considerem que resulta interessant en aquest projecte ja que per a tenir una idea clara de la variable estudiada, la resposta que l'autora donà a les esmenes, és molt útil tabular-la i representar-la gràficament.

La variabilitat és un dels fets fonamentals de la naturalesa. El mesurar un grup d'individus o d'objectes quasi sempre produeix una variada col·lecció de números, que s'han de resumir i ordenar per fer-los comprensibles. Per aquest treball, l'estadística és una eina indispensable. El nostre cas ha estat aquest: com a investigadors hem utilitzat l'estadística descriptiva per organitzar i interpretar les nombroses dades que hem obtingut.

2. L'opinió d'Armand Obiols sobre *La plaça del Diamant* i algunes esmenes seves a tall d'exemple:

L'epistolari d'Armand Obiols abasta trenta anys de relació, des de 1941 fins l'any 1971, any en què morí, i és un document, de tres-centes dinou cartes, amb un interès històric, biogràfic i literari incalculable. La lectura d'aquest epistolari resulta colpidora, perquè d'una banda basteix la imatge d'un home molt culte, íntegre i treballador i d'altra banda, demostra l'estímul i el suport edificants i eficaços que va rebre Mercè Rodoreda durant molts anys de la seva carrera com a escriptora.

“L'any 1960, Mercè Rodoreda rep 117 cartes. Hi trobem la llarga conversa per escrit - són 16 cartes-¹⁶ sobre *La plaça del Diamant*, que ha estat reproduïda i citada en diversos llocs, i que constitueix un document capital per les esmenes i els suggeriments a l'edició de *Colometa*, que esdevindrà *La plaça del Diamant*.”¹⁷

En aquestes quinze cartes, d'on destaca la primera del diumenge onze de setembre de 1960, o bé en l'inici o bé en l'acabament, Obiols sol elogiar i etiquetar *La plaça...* com una obra mestra, comparant-la amb altres obres coetànies o de la literatura universal,

¹⁶ nosaltres només en comptem quinze.

¹⁷ Armand Obiols (2010), pàg. 27.

salvant les distàncies sempre a favor de l'autora; també acostuma a esperonar-la a no escatimar esforços en la tasca de corregir-la o revisar-la, ja que en aquest cas el resultat sí que justifica els elevats mitjans de dedicació i passió.

Aquestes cartes són escrites entre l'onze de setembre de 1960 i el nou d'octubre de 1960. O sigui, abasten un mes aproximadament. Hi va haver dies en què n'escrigué fins a dues. Els capítols de la novel·la modificats són trenta-set dels quaranta-nou totals, en un ordre diferent al correlatiu. Els no esmenats són els següents: del VI al VIII, el XV i el XVI i del XXXI al XXXVI.

Des de bon començament volíem fer l'acarament, dels epistolaris amb la novel·la, amb les edicions prèvies a 1982 i les posteriors a aquesta data. Vam creure que en aquest moment l'autora, a més d'escriure un pròleg per a la novel·la, havia fet una revisió de l'obra. Això no obstant, al comparar una edició prèvia a 1982 i una de posterior hem vist que ambdues són idèntiques, per la qual cosa hem emprat per a la confrontació l'edició trenta-setena de 1993. Les cites que ara presentarem i les dades dels annexos corresponen a aquesta edició.

Són moltes les lletres d'Armand Obiols on apareixen opinions molt elogioses sobre la novel·la, però si hem de triar-ne una, escolliríem la del deu de maig de 1962, escrita com gairebé totes a Viena, perquè resumeix d'allò més bé les característiques de *La plaça del diamant*, les quals fan de l'obra un clàssic. Armand Obiols si no en fou el seu artífex principal, sí en fou el segon de la gran empresa.

“...vaig començar a fullejar *La plaça*... i, finalment, la vaig començar pel començament i la vaig llegir tota de raig. Fins a la matinada. És un llibre sensacional. El vaig trobar més bo que mai: infinitament ric, inexhauriblement canviant com un tornassol. Es pot llegir indefinidament, començant per qualsevol indret. Un clàssic. Hi ha pàgines i pàgines d'un gruix, d'una elegància, d'un aplom, d'una textura com raríssimes vegades s'ha dat en català. En novel·la catalana, mai. Potser en algun indret del Tirant. I en Bernat Metge, en Muntaner. Del Renaixement ençà, en prosa de creació, no s'ha fet res d'aquesta categoria. El llibre té, a més, tantes facetes que mai no s'acaba de captar tot. I en el centre, en el fons, hi ha una mena de buit, com el buit d'una guerra, una mena de buit metafísic, que

és el buit de no-res que hi ha darrera de totes les sensacions, passions i sentiments, i que et va sortir per miracle, encara no sé com. [...] Repeteixo: *La plaça* [es] llegirà encara d'ací 300 anys. Si encara queden catalans.”¹⁸

Armand Obiols revisà *La plaça del Diamant* en lletres a l'autora dues vegades, però, a més, cal comptar les altres ocasions que la degué repassar en les visites que feia a la capital suïssa. La carta ara extreta acaba dient que li sap greu que Carles Riba morís, perquè era una de les persones que l'hauria pogut apreciar millor. Recordem que la lletra d'Obiols és de 1962 i que Carles Riba va morir l'any 1959 i va ser un intel·lectual de referència de la supervivència i resistència culturals després de la guerra. Recordem, també, que Armand Obiols seguí el mestratge de Riba en els seus poemes de joventut, tant pel que fa al to elegíac, com en les imatges i el lèxic, els quals registren les coses fugisseres tan essencials pels corrents literaris simbolista i postsimbolista. *La plaça...*, amb “una mena de buit metafísic, que és el buit de no-res...”, com diu Obiols, beu molt del corrent simbolista i cospa “la part més fluent i irracional de la realitat”:¹⁹ el fluir de la consciència. El fluir de la consciència és un mecanisme narratiu que té les seves arrels en el psicòleg nord-americà William James, germà de Henry James, el narrador realista i crític de primer ordre, segons escriu Armand Obiols. El llibre del seu germà, William James, *Principis de psicologia* (1890) va influir moltíssim en la construcció de la modernitat narrativa.

Exposarem a continuació uns quants suggeriments remarcables i representatius d'Armand Obiols, a tall d'exemple de tots els que s'apleguen en l'epistolari. Farem el seguiment de les esmenes escollides en un ordre progressiu, seguint el fil argumental de la novel·la.

En el IV capítol, la Colometa enraona amb la senyora Enriqueta, la seva amiga ja gran, i l'hi explica coses del seu futur marit, en Quimet. Aquest és un capítol molt atípic,

¹⁸ *Ibidem*, pàg. 330.

¹⁹ Armand Obiols (1988), *Mirall antic i altres poemes*, pàg. 24. Paraules de la introducció de Joaquim Sala-Sanahuja.

perquè hi predominen les esmenes proposades per Obiols i que no van ésser corregides o arranjades per Rodoreda. Per aquesta prevalença anormal, en contraposició a la majoria d'esmenes que sí van ésser corregides, posarem un exemple d'aquest tipus.

Armand Obiols li diu: “2a. pàgina: ratlla 4. Posa «li vaig fer saber» en lloc de «li vaig dir» per poder posar «em va dir» a continuació de «— Es veu que és molt modern».”²⁰

Rodoreda indirectament respon en l'obra: “Li vaig dir que en Quimet es volia comprar una moto i em va dir que es veia que era molt modern.”²¹ Constatem, doncs, com l'autora no va fer el canvi de lèxic proposat perquè no es repetís una forma verbal. Al llarg de l'estudi de tota la novel·la hem pogut constatar com un tipus d'esmenes no corregides són precisament aquestes: les que porten a la repetició d'un mot o a una repetició de sons.

És ben sabut que les repeticions desenvolupen un paper primordial en la llengua literària. Les repeticions a vegades són molt subtils, però algunes de les reiteracions de Mercè Rodoreda són molt diàfanos i produeixen una singularitat agradable en la seva obra. Estan presents al llarg de tota la novel·la. Llegim-ne un exemple:

“Vam anar a beneir. Al carrer hi havia nens amb palmons i nenes amb palmes i nens amb xerrics-xerracs i nenes també amb xerrics-xerracs, i alguns en comptes de xerrics-xerracs duïen macs de fusta i mataven jueus per les parets i per terra i per damunt d'una llauna o d'una galleda vella i pertot arreu.”²²

El crític i literat Pere Gimferrer va afirmar en el programa televisiu “El meu avi”²³ que l'estil de Mercè Rodoreda era molt obsessiu, fins al punt de qualificar-lo de kafkià. Nosaltres, com ja s'ha dit a bastament, qualificaríem l'estil de *La plaça...* de realisme, reflectint la realitat sense atenuar-la ni idealitzar-la gaire: un recull de fotografies subjectives d'uns quants anys convulsos de la nostra història. I la realitat està curulla de

²⁰ Armand Obiols (2010), pàg. 237.

²¹ Mercè Rodoreda (1993), *La plaça del Diamant*, pàg. 30.

²² *Ibidem*, pàg. 33.

²³ TV3. “El meu avi”: <http://ves.cat/bObB>

repeticions. És a dir, podríem parlar de realisme subjectiu en la novel·la, transmès a través dels sentiments de la protagonista narradora.

No obstant aquest exemple, no hem d'oblidar que les propostes d'Armand Obiols no corregides se situen tan sols al voltant del vuit per cent.²⁴ La qual cosa ens sembla que parla obertament d'un mestratge realitzat per Obiols i seguit a consciència per Rodoreda, com podrem anar comprovant.

El capítol v versa sobre un dinar familiar a casa de la mare d'en Quimet, un altre dinar a casa de la Colometa i de les reformes que feien a la seva futura llar. En aquest capítol hi ha un tipus de comentari d'Obiols que és bastant característic seu i que no ha estat tractat en els annexos. És el següent: "Deixa el darrer paràgraf tal com està."²⁵ I precisament la darrera frase del darrer paràgraf d'aquest capítol diu: "... però és que a mi em passava que no sabia ben bé perquè era al món."²⁶ Colometa diu allò que l'agermana amb la seva autora, qui al pròleg de 1982 confessa: "... en necessitar un personatge central per a una novel·la vaig triar la Colometa, que només té de semblant a mi el fet de sentir-se perduda al mig del món."²⁷

Avançant en la novel·la, en el capítol XIV, quan s'instaura la república a l'estat, hi ha una esmena que derivarà en una frase cèlebre de l'escriptora. Obiols li escriu: "El primer paràgraf de la p.2 està molt bé, però no sé què vol dir: «perquè jo no vaig ser mai més com aquell dia». Explica-ho una mica."²⁸ A la qual cosa Rodoreda escriu:

"Encara em recordo d'aquell aire fresc, un aire, cada vegada que me'n recordo, que no l'he pogut sentir mai més. Mai més. [...] un aire que va fugir, i tots els que després van venir mai més no van ser com l'aire aquell d'aquell dia que va fer un tall en la meva vida, perquè va ser amb abril i

²⁴ Poden veure la taula i gràfica número 2 de l'annex 2.

²⁵ Armand Obiols (2010), pàg. 240.

²⁶ Mercè Rodoreda (1993), pàg. 37.

²⁷ *Ibidem*, pàg. 10.

²⁸ Armand Obiols (2010), pàg. 232.

flors tancades que els meus maldecaps petits es van començar a tornar maldecaps grossos.”²⁹

Gràcies a una ampliació suggerida per Obiols i seguida, Mercè Rodoreda va poder escriure aquesta cèlebre frase: “els meus maldecaps petits es van tornar maldecaps grossos”.

L’escriptora Carme Arnau, d’aquesta oració n’extreu un epígraf per al seu llibre *Introducció a la narrativa de Mercè Rodoreda*, el qual titula “La vida amb maldecaps grans” i el subtitula “El despertar de la consciència”. Arnau ho explicita:

“Però la primera vida de Colometa, ben aviat, i a causa de les circumstàncies polítiques, canviarà radicalment i els seus maldecaps, de petits esdevenen grossos; la seva vida resta tota desballestada. Aquests esdeveniments de caire negatiu tenen una contrapartida positiva que és la del desvetllament de la consciència d’una comunitat i, en forma preferent, d’ella mateixa [...] Per primera vegada a la vida, la noia pren una decisió, tota sola, prescindint del seu marit, al qual comença d’ignorar, signe evident de l’inici de la maduresa.”³⁰

Els infortunis i les desgràcies fan créixer, i per desgràcia, valgui la redundància, les circumstàncies polítiques que vingueren després de la república van ésser molt nefastes. En el capítol XXVIII de l’obra, en plena guerra civil, llegim en una escena que en Quimet arriba a casa “brut de pols i carregat de menjar”. D’aquest escrit triem l’esmena en què Obiols li diu:

“En Cintet no pot anar a València a portar or. L’or el duien a la Generalitat; pot anar, com vaig anar jo, a Cartagena a buscar bitllets de banc, a la sucursal del banc d’Espanya de Cartagena, que és on van instal·lar les màquines per fer-ne de nous. I els bitllets eren per la Sucursal del B. d’Es. a Barcelona.”³¹

Davant d’aquesta experiència en primera persona, l’autora escriu:

“... i en Quimet li va dir que no patís, que la culpa era d’ell per no haver-los dit que en Cintet havia hagut d’anar a Cartagena a buscar bitllets de banc i que segurament no podria tornar fins a mitja setmana.”³²

²⁹ Mercè Rodoreda (1993), pàg. 76.

³⁰ Carme Arnau (1979), *Introducció a la narrativa de Mercè Rodoreda*, pàg. 136.

³¹ Armand Obiols (2010), pàg. 230. Els mots subratllats hi són a la lletra original.

³² Mercè Rodoreda (1993), pàg. 139.

Hem triat aquesta proposta de canvi, perquè queda molt palès que l'experiència viscuda a la guerra per la parella Obiols-Rodoreda, ell com a funcionari al camp de Lindemann a Bordeus, és inqüestionablement una forta motivació a l'hora de relatar les vivències. La novel·la traspuja un dolor i unes penalitats de guerra inabastables i el fet d'haver viscut els esdeveniments es converteix en una escriptura colpidora.

La plaça del Diamant es pot entendre com el resultat de les experiències vitals, intel·lectuals i polítiques que visqué Mercè Rodoreda. A la pregunta que ens podríem fer sobre que ella simplifica els fets i els dolors, podríem respondre amb les paraules de la pròpia autora al pròleg de *Mirall Trencat*:

“Per altra banda el meu temps històric m’interessa d’una manera molt relativa. L’he viscut massa. En *La plaça del Diamant* el dono sense haver-me proposat donar-lo. Una novel·la és, també, un acte màgic. Reflecteix el que l’autor porta a dintre sense que gairebé sàpiga que va carregat amb tant de llast. Si hagués volgut parlar deliberadament del meu temps històric hauria escrit una crònica. N’hi ha de molt bones. Però no he nascut per limitar-me a parlar de fets concrets.”³³

El capítol XXXII de la novel·la és un dels més emotius. El mateix Armand Obiols diu: “... són extraordinaris i no s’ha de tocar res. [...] En el capítol XXIX, potser trauria (pàg. 1) les paraules «una retirada» i posaria «vam començar a caminar cap a la porta».”³⁴ A la qual cosa l’autora escriu: “I vaig dir que el deixava, i amb la Julieta vam començar a caminar cap a la porta i aleshores el nen se’m va tirar a sobre.”³⁵

Aquest capítol, en el qual Colometa deixa el fill petit a la colònia de refugiats en plena guerra, és, com dèiem, un dels més emotius de l’obra i creiem que no ho és banalment, sinó perquè està basat en fets reals de la pròpia vida de l’autora, així també són vivències els esdeveniments més emblemàtics del llibre.³⁶

L’escena continua així:

³³ Mercè Rodoreda (1980), *Mirall trencat*, pàg. 18.

³⁴ Armand Obiols (2010), pàg. 250 (el subratllat és intrínsec a la lletra).

³⁵ Mercè Rodoreda (1993), pàgs. 151-152.

³⁶ Anna Maria Saludes ho escriu així: “...Rodoreda va convertir les peripècies humanes suportades en escriptura creativa: contes i novel·les”. Armand Obiols, pàg. 19.

“... i vam tornar cap a Barcelona sense enraonar com si entre tots plegats haguéssim fet una cosa lletja. A mig camí se’ns va posar a ploure i el llistonet anava d’una banda a l’altra, neteja que neteja, i com un riu de plors l’aigua lliscava avall del vidre.”³⁷

La pluja, com ho indica l’autora: “un riu de plors”, representaria el correlat objectiu de la pregona tristesa de la Colometa. En la versió cinematogràfica de *La plaça del Diamant*, quan la Colometa deixa el seu fill en uns campaments, ella està absolutament destrossada, desmoralitzada, i el seu rostre és d’una desesperada tristesa, però no plora. En canvi, plou intensament a l’exterior, de manera que la pluja representa el correlat objectiu. L’introducció d’aquesta tècnica en poesia fou el poeta i crític nord-americà Thomas Stearns Eliot, del qual Obiols en les seves lletres no en parla. L’absència d’aquest poeta, dintre d’una immensa llista de literats, deu ser perquè no esmenta poetes, tan sols novel·listes i narradors. Això no obstant, hi ha una carta d’Obiols en la qual fa un mestratge o repàs sobre *La mort i la primavera* i deixa traslluir que coneix la tècnica del correlat objectiu. Llegim-ho:

“... hi ha una mica massa de literatura: frases massa *bien balancées*, cadències massa insistides, expressions massa molles. Això és fàcil d’adobar: es tracta, simplement, de *resserrer* l’estil, fer algunes frases més el·líptiques suprimint totes les paraules inútils a fi que la poesia quedi més implícita i com involuntària.”³⁸

Aquesta el·lipsi, aquest no explicitar en l’escriptura uns elements determinats, sinó expressar-se mitjançant una situació, uns objectes, no és, en definitiva, un “correlat objectiu”? Personalment pensem que sí i que Armand Obiols coneixia perfectament a Thomas Stearns Eliot, introductor del correlat objectiu en poesia, perquè en una carta parla d’una gran novel·la d’Eliot i especifica “George”, pseudònim de la novel·lista anglesa Mary Ann Evans. És a dir, distingeix entre Thomas Stearns Eliot, poeta nord-americà, i George Eliot, novel·lista anglesa.

³⁷ Mercè Rodoreda (1993), pàg. 152.

³⁸ Armand Obiols (2010), pàg. 321.

Al capítol XL, quan la Natàlia acaba de casar-se amb el seu segon marit, l'Antoni, i comencen la mútua coneixença, trobem el següent suggeriment d'Obiols:

“També tallaria del final, o modificaria una mica, a partir de «i quan li vaig haver dit...» perquè no m'agrada «va contestar que ell pel que fa als sentiments era un príncep.» Digueu una cosa més natural. Pots deixar «I va dir la veritat.»³⁹

A la qual cosa Mercè Rodoreda escriu per a la novel·la: “... i quan li vaig dir que encara que fos pobra era delicada de sentiments, va contestar que, ell, era com jo. I va dir la veritat.”⁴⁰ Davant d'aquesta intervenció ens podem preguntar fins a quin punt intervé Obiols en l'estil “natural” de Colometa. Unes paraules de Joan Sales ens poden acostar a la resposta:

“No digueu que *La plaça del Diamant* sembla escrita de pressa. Ho podrà semblar a un d'aquests desventurats (per desgràcia tan abundosos a Catalunya) que no saben que la cosa més difícil en qüestió d'estil és aquesta «aparent facilitat», característica dels millors escriptors. Hi heu arribat plenament. *La plaça del Diamant* és una obra reeixidíssima d'una literatura plenament madura, en una llengua vigent, totalment «natural». Formidable!”⁴¹

Volem remarcar per interessant el paral·lelisme entre la indicació d'Obiols “Digueu una cosa més natural” i la llengua “totalment natural” que assenyala l'amic i editor. Si ens preguntéssim com justificar aquest paral·lelisme trobaríem múltiples exemples en el decurs de l'obra; això no obstant, volem fer esment de dues declaracions que no ho deixarien pas tan clar, ans plantejarien una paradoxa, o, si més no, una incògnita. Aquestes opinions corresponen a la pròpia autora i al crític Donald Samuel Abrams.

Observem primer la declaració de Rodoreda:

“Tota novel·la és convencional. La gràcia consisteix a fer que no ho sembli. No he escrit mai res de tan alambinat com *La plaça del Diamant*. Res de menys real, de més rebuscat. La sensació de cosa viva la dona la naturalitat, la claredat d'estil. Una novel·la són paraules.”⁴²

³⁹ *Ibidem*, pàg. 243.

⁴⁰ Mercè Rodoreda (1993), pàg. 184.

⁴¹ Mercè Rodoreda. Joan Sales (2008), pàgs. 107-108.

⁴² Mercè Rodoreda (1980), pàg. 20.

Pel que fa al crític Sam Abrams, en el transcurs d'un debat comparatiu entre l'obra de Jordi Coca *La noia del ball* i *La plaça del Diamant*, va afirmar el següent:

“[*La noia del ball*] té un enteniment limitat per les seves circumstàncies de dona modesta. Aleshores és el fill i som nosaltres els lectors que interpretem la realitat d'ella, la realitat que ella és incapaç de veure. M'explico? Coca no fa trampes amb *La noia del ball*. En canvi, Mercè Rodoreda segueix el gran exemple de Gustave Flaubert i fa certes trampes narratives que posen en perill la versemblança de la novel·la. Com? Doncs permetent que la Colometa tingui un nivell de consciència superior a les seves possibilitats reals i existencials. Flaubert fa el mateix amb *Madame Bovary*. Bovary diu i pensa coses que estan fora del seu abast humà i intel·lectual i moral. Veieu la diferència amb Coca? Per això Coca crec que [Mercè Rodoreda] és un referent superat. Ara bé, aquest comentari s'aplica sobretot a *La plaça del Diamant*. Seria impossible dir això sobre *La mort i la primavera*, per exemple.”⁴³

Sens cap mena de dubte, el nivell de consciència i d'innocència de la Colometa i els del noi adolescent i anònim de *La mort i la primavera* es distancien notablement. El fluir de la consciència del noi de *La mort...* és més oníric, inconscient, immadur, natural. Per contra, el fluir de la consciència de Natàlia/Colometa és menys versemblant a primer cop d'ull. Ni que ambdues novel·les i ambdós protagonistes siguin o emprin el simbolisme com a mitjà d'expressió condensada i desplaçada, plena d'imatges el contingut inconscient de les quals ha d'ésser desxifrat, el noi de *La mort i la primavera* és més real, més proper, però alhora, més necessari d'ésser traduït. *La mort...* és tota una altra cosa.

En el capítol XLV, quan la Natàlia coneix al futur promès de la seva filla, la Rita, el crític li proposa: “Posa «com ala de merlot», i no «com ploma de merlot», una mica literari.”⁴⁴ Rodoreda escriu: “... amb els cabells negres com ala de merlot.”⁴⁵

Finalment, en el capítol XLIX el literat diu:

“És una obra mestra; sis o set pàgines de prosa com poques n'hi ha a la literatura catalana des que va començar. [...] Última pàgina, primera ratlla, treu «com dic».

⁴³ Donald Samuel Abrams, *Literatura catalana: teoria i crítica*, apunts.

⁴⁴ Armand Obiols (2010), pàg. 246.

⁴⁵ Mercè Rodoreda (1993), pàg. 199.

Jo potser tallaria després de «les dotze ben tocades». Ho deixaria tal com està i afegiria dues o tres ratlles per fer el nus final.»⁴⁶

L'autora tanca la novel·la amb el nus final, com li diu Obiols, que consta de vint-i-tres línies magistrals les quals acaben amb el conegut i inefable mot “Contents...” Són els ocells eixerits que esbarrien l'aigua dels tolls del seu passeig diari.

Uns paràgrafs formidables de l'escriptora al conegut pròleg de *Mirall trencat* són els que fan referència a la seva vida pòstuma i a la possibilitat que ella dóna per certa que es retrobarà amb els seus personatges o les seves criatures:

“Potser me les trobaré al cel o a l'infern [...] Me'ls trobaré tots. La Colometa també. Em dirà: «Em vas donar penes, eren les penes de molts, algunes alegries, però a l'acabament del teu llibre et vaig donar una lliçó: encara que tot sigui trist sempre hi ha una mica d'alegria al món: la d'uns quants ocells que es banyen en un toll d'aigua. Contents...».”⁴⁷

La guerra i la mort s'enduen a les persones estimades: en Quimet, els amics del marit, l'amiga, el pare, etc., però en la Colometa i en tothom hi perviu l'instint de supervivència. Malgrat haver viscut en el llinard de la mort, preval l'alegria renovellada del dia a dia. No endebades *La plaça del Diamant* és, com la seva autora va afirmar i reiterar, una novel·la d'amor. Aquest amor guanya la batalla a la mort, malgrat aquesta sigui tan present i devastadora.

3. Aspectes literaris, narratius i estilístics de les cartes d'Armand Obiols sobre *La plaça del Diamant*.

3.1. De les quinze cartes que arrangen *La plaça...*

A continuació farem esment d'uns quants paràgrafs de les quinze cartes que arrangen *La plaça del Diamant* i que contenen aspectes literaris i estilístics. Totes les cartes d'Armand Obiols a les quals fem referència foren enviades a Ginebra, on residia l'escriptora. Obiols, d'ençà de l'exili, no va tenir mai un passaport regular, sinó sempre

⁴⁶ Armand Obiols (2010), pàg. 249.

⁴⁷ Mercè Rodoreda (1980), pàg. 30.

de refugiat, que calia renovar; això l'obligava a tenir un visat amb el qual només podia fer estades d'un màxim de tres setmanes a Ginebra. O sigui, visqué en una situació de continu desterrament. Mercè Rodoreda no, ella tenia un passaport regular.

En la primera carta trobem el següent paràgraf curull d'aspectes literaris:

“Totes aquestes pàgines, poètiques i patètiques, sense un gra de sentimentalisme, m'han emocionat profundament, i les últimes m'han deixat sense alè. Sembla mentida que amb elements tan simples es pugui arribar a una tensió tan extraordinària, a estones inaguantable. Se m'ha nuat el coll tres o quatre vegades, hi ha pàgines d'una veritat que esborrona. Aquest equilibri perfecte entre el dramatisme, la poesia i la banalitat, molt poca gent el deu haver aconseguit: a Catalunya, evidentment ningú – ni de lluny. I t'ho dic, no després de llegir una novel·la policíaca, sinó després d'acabar – immediatament després d'acabar- *Els posseïts*. El tros de la colònia, el de l'església, el del sulfumant, no es poden llegir seguits; almenys jo; he tingut de parar dues o tres vegades; perquè no podia més. Si tota la novel·la quedés així, o per l'estil, ja podries plegar. A cap de les novel·les castellanes que he llegit hi ha trossos que es puguin comparar amb aquests. Tot i que no t'hi assembles gens, fas pensar, per la força terrible d'aquestes pàgines, en Faulkner, en els millors moments: començament de *Llum d'agost*, etc. Et felicito.”⁴⁸

Com ens ha fet avinent Laura Borràs,⁴⁹ Mercè Rodoreda “... malda per desprendre's de les tècniques vuit-centistes i acostar-se als models literaris del segle XX.” En aquest sentit, un dels canvis en l'obra de Rodoreda a partir de la seva represa amb *La plaça del Diamant* és la introducció del narrador extrahomodiegètic, psiconarració en primera persona, en qualitat de protagonista, bo i prescindint del narrador omniscient. Aquest tipus d'escriptura era típica dels autors de l'anomenada “generació perduda” nord-americana (Steinbeck, Faulkner, Hemingway...), exiliada a París després de la Primera Guerra Mundial.

El narrador en qualitat de protagonista és un dels trets que Armand Obiols extreu d'una de les novel·les fonamentals de la primera etapa creativa de William Faulkner: *Llum d'agost* (1932), la qual li va permetre consolidar el seu prestigi.

⁴⁸ Armand Obiols (2010), pàgs. 221-222.

⁴⁹ Laura Borràs (2001), *Literatura catalana: teoria i crítica*. Segon mòdul, Narradors, pàg. 61.

I Mercè Rodoreda constata de forma febaent aquesta influència al pròleg de *Mirall trencat*:

“Els personatges literaris innocents desvetllen tota la meua tendresa, em fan sentir bé al seu costat, són els meus grans amics. Els herois d’alguns contes de Hemingway, els servents negres de les novel·les de Faulkner, la noia de *Light in august* que travessa mig Nord-Amèrica a peu o a dalt de camions en busca de l’obrer agrícola que va embarassar-la, que estima i que no sap on para.”⁵⁰

En la segona carta del crític literari ens trobem amb la següent referència a l’escriptor castellà Miguel Delibes, que visqué el seu exili interior a Valladolid:

“El llibre pot ésser sensacional.⁵¹ I et pot quedar rodó com una poma. El pobre Delibes quedarà molt petit. Però, no dormis.”⁵²

Segons una entrevista, de 1980, realitzada per Joaquín Soler Serrano a Mercè Rodoreda,⁵³ l’autora afirmava que més enllà de les influències explicitades en el pròleg de 1982 de *La plaça...*, havia estat influïda, per a la redacció de la novel·la, per “l’estil diàfan i la claredat extraordinària de la literatura francesa”, però també per *El viaje a la Alcarria* de Camilo José Cela, i, especialment, per *Memorias de un cazador*⁵⁴ de Miguel Delibes.

Els trets de Delibes extrets de *Diario de un cazador* tal vegada podrien ésser el mestratge de l’escriptor per reflectir la parla popular, amb els seus girs, amb les paraules o frases repetides abusivament, a la qual cosa ja ens hem referit. O, per què no, també podia haver-se inspirat en la manera com el bidell d’institut de Delibes explica uns anys de la seva vida modesta i senzilla.

En la tercera carta ens trobem amb el següent suggeriment tècnic:

“Totes aquestes correccions no tenen cap importància, però totes són indispensables, perquè sense elles les coses queden una mica caòtiques. Quan

⁵⁰ Mercè Rodoreda (1980), pàg. 45.

⁵¹ El subratllat és intrínsec a la lletra.

⁵² Armand Obiols (2010), pàg. 224.

⁵³ pel programa de televisió “A fondo” de RTVE.

⁵⁴ Creiem que deu referir-se a *Diario de un cazador*.

rellegeixis fixa't en aquestes cosetes. Hauries d'haver fet un esquema de la història amb dates i anys dels personatges —de tots— per no perdre't.”⁵⁵

Mercè Rodoreda aprofita aquest consell per a escriure la llarga novel·la *Mirall trencat*.

Així ens ho explica al seu pròleg:

“La novel·la, per altra banda, se m'anava poblant de gent. M'hi perdia. Em vaig veure obligada a fer-me un fitxer, cosa que em va contrariar perquè pensava que em robaria espontaneïtat.”⁵⁶

L'evolució de Rodoreda és constant i, tot i que, ella es considerava una dona que escrivia “a raig”, en els últims moments de la seva vida fa una confessió que demostra aquest creixement. El crític literari Joaquim Molas evoca en un vídeo⁵⁷ la seva última visita a l'escriptora, quan aquesta li va dir, a tres dies de la seva mort i arran d'una pregunta de Carme Arnau, que ja tenia enllestida una novel·la, però que li mancava escriure-la. El professor aclareix que es referia a que ja tenia fetes l'estructura de la trama i els personatges, però que li mancava escriure-la. Creiem que es tractava d'*Isabel i Maria*.

En el decurs de la setena lletra d'Armand Obiols hi ha la següent referència a escriptors clàssics catalans:

“Però, et parlaré primer dels primers capítols de la novel·la, que són els que ara penso tornar a mirar. En aquests darrers s'han de fer algunes modificacions (vull dir en els que vaig rebre ahir) per equilibrar-los. Ja te'n parlaré un altre dia. Aquesta novel·la pot quedar tan i tan bé que no hi has de plànyer cap esforç. Hi ha trossos llarguíssims que aniran a parar a totes les antologies de la prosa catalana, per la frescor, la intensitat i la suprema lleugeresa. Poden anar perfectament al costat de les millors pàgines de B. Metge i de Ruyra. Felicitacions!”⁵⁸

La formació autodidacta de la nostra autora consisteix a emular els models i fins i tot a avantatjar-los. Els autors catalans universals l'havien captivat des de petita:

⁵⁵ Armand Obiols (2010), pàg. 226.

⁵⁶ Mercè Rodoreda (1980), pàg. 27.

⁵⁷ “Joaquim Molas parla de Mercè Rodoreda”. <http://ves.cat/bNE9> [Data de consulta: 01-12-2012].

⁵⁸ Armand Obiols (2010), pàg. 233.

“El meu pare feia de comptable al carrer de Ferran, i era allò que anomenem amb aquesta paraula tan lletja: un lletraferit. Em llegia en veu alta quan jo era petita i m’havia posat la llengua catalana al cap i al cor. Llegia molta literatura catalana: Guimerà, Víctor Català, Ruyra, que m’entusiasmaven...”⁵⁹

Pel que fa a Bernat Metge, s’hi inspira per a escriure la descripció física que fa Colometa del seu marit:

“Bernat Metge fa descriure a Ovidi les gràcies de la seva estimada; d’aquest capítol, una pura perfecció d’estil i de llenguatge, se’n diu «Descripció de la Donzella». Unes breus pàgines que poden rivalitzar amb les millors de la literatura universal. La «Descripció de la Donzella» de Bernat Metge em donà la idea de la «descripció del donzell», o sigui d’en Quimet, que el lector pot trobar al capítol VIII de la meua novel·la. Agraïxo a Bernat Metge que m’hagi donat més del que em mereixo. I li demano fervorosament que em perdoni per la llicència presa.”⁶⁰

3.2. De la resta de l’epistolari.

Armand Obiols fou un gran lector que begué de totes les literatures per a fornir-se com a crític i traductor. En les lletres dirigides a l’escriptora hem comptat la referència a més de vuitanta autors (clàssics, contemporanis catalans, castellans, francesos, nord-americans, sud-americans, etc.), amb les consegüents òperes primes. La immensa majoria d’aquestes obres les certificà per correu a l’adreça ginebrina de l’autora, perquè les tinguéssim en compte per a la confecció dels seus escrits.

En l’apartat immediatament anterior a aquest hem fet al·lusió a les obres de Miguel Delibes i als trets d’aquest autor que segurament influïren en l’obra rodorediana. Voldríem aturar-nos ara en els autors també castellans Jesús Fernández Santos i Rafael Sánchez Ferlosio, ambdós autors cabdals del realisme social en la novel·la castellana. *Los Bravos* (1954) de Fernández Santos dóna testimoni i denuncia la dura i extrema vida dels homes del camp, dins de la doctrina del realisme social. Per la seva banda, *El Jarama* (1956), obra mestra de Sánchez Ferlosio, és elogiada reiteradament per Armand

⁵⁹ Montserrat Roig (1976), *Retrats paral·lels* /2, pàg. 164.

⁶⁰ Mercè Rodoreda (1993), pàgs. 10-11.

Obiols per l'estil i tècniques objectives del realisme, camí literari que fou seguit en part per *La plaça del Diamant*.

Cal fer notar que els tres autors castellans ara esmentats s'inscriuen i destaquen en l'ambient de desorientació cultural dels primers anys de la postguerra espanyola. Podem parlar aquí de literats instal·lats en un exili interior, amb la doble accepció del terme: la territorial i la íntima i privada.

4. L'opinió de Joan Sales respecte a *La plaça del Diamant* i algunes esmenes seves a la manera d'exemple:

L'epistolari Rodoreda-Sales abraça vint-i-tres anys, des de 1960 fins a 1983, en la mort de l'escriptora. Està compost per cent cinquanta-una cartes de Mercè Rodoreda i quatre-centes setze de Joan Sales, de les quals una bona part, sobretot dels primers anys, acaben amb un entusiasta: “Visca *La plaça del Diamant*”,⁶¹ molt abans que el públic i la crítica alabés la novel·la.

Igual que Armand Obiols, Joan Sales compara l'autora amb nombrosos escriptors catalans, castellans i estrangers i elogia sovint *La plaça*... Ho fa en uns termes molt semblants als del crític literari. Així, a tall d'exemple llegim en cinc cartes:

“Com també ha coincidit plenament amb la meua opinió respecte al vostre talent; li he dit que a parer meu *La plaça del Diamant* era una novel·la d'un calibre com *Solitud*, una de les millors novel·les catalanes de tots els temps.”⁶²

“Coincideixo del tot amb l'autor del judici que em reproduïu a considerar *La plaça del Diamant* «una obra mestra». Ja us ho he dit tantes vegades que no caldria insistir-hi.”⁶³

“... i és ell qui em va fer saber l'existència d'aquesta novel·la, qui jo poso entre les més formidables que s'hagin escrit mai en català.”⁶⁴

⁶¹ Mercè Rodoreda. Joan Sales, pàg. 203.

⁶² *Ibidem*, pàg. 83.

⁶³ *Ibidem*, pàg. 85.

⁶⁴ *Ibidem*, pàg. 89.

“Jo la posaria tan amunt dins la novel·lística catalana que a penes si al costat hi hauria dues o tres altres novel·les.”⁶⁵

“Però els premis s’obliden i les novel·les queden. *La plaça del Diamant* viurà tant com visqui la llengua catalana.”⁶⁶

Voldríem fer notar que l’opinió de Joan Sales respecte a la novel·la és tan elogiosa, perquè com ell afirma se sent molt identificat amb l’obra. Molt sovint en l’epistolari posa al costat de la cruenta desfeta del 1936 i tot el que succeí, el relleu i el contrapès de *La plaça del Diamant*. Augura que el nom de Catalunya s’identificarà amb *La plaça...* així com el nom de la Manxa recorda immediatament el del *Quixot*. A més a més, en no pas poques ocasions es mostra partidari i, fins i tot, il·lusionat amb la possibilitat que donin a l’autora el Premi Nobel de Literatura per l’obra feta.

Joan Sales va participar en la guerra civil en el bàndol republicà com a oficial i del 1939 al 1948 fou un exiliat a París, Santo Domingo i Mèxic, successivament. En aquest últim indret fou un dels creadors de la revista “Quaderns a l’exili”. La seva obra més coneguda és *Incerta Glòria*, la qual la crítica l’ha considerada molt important com a testimoni de la guerra espanyola des del bàndol republicà.

Sales li féu a Mercè Rodoreda un total de setanta esmenes per a *La plaça del Diamant*, de les quals ara en veurem solament algunes a la manera d’exemple: A Ginebra, a vuit de març de 1962, Mercè Rodoreda escriu una llarga lletra a Joan Sales, en la qual li explica detalladament perquè no vol els canvis que ell ha introduït en les proves de galeres. Per a il·lustrar aquesta carta posarem com a exemple una esmena lèxica desestimada que dóna lloc a un dels passatges més alligonadors de la novel·la. L’autora escriu:

“224- no el que arrissa i desarrissa i colora les flors. Per què pinta i despinta? Per escriure això vaig pensar en la meravellosa balada de Villon, quan una dona vella

⁶⁵ Ibídem, pàg. 91.

⁶⁶ Ibídem, pàg. 193.

diu a la mare de Déu [...] És a dir, vaig voler aquesta meravellosa innocència. No m'esguerreu de la manera més gratuïta el que està bé.
Estic simplement desesperada, Sales. Això no pot anar ni amb rodes. Tan bonic com és el mot «colora», quina manca de sentit, mare de Déu Senyor...»⁶⁷

El passatge queda com segueix:

“I vaig sentir d’una manera forta el pas del temps. [...] no el que posa les fulles a les branques o el que les arrenca, no el que arrissa i desarrissa i colora les flors, sinó el temps dintre de mi, el temps que no es veu i ens pasta. El que roda i roda a dintre del cor i el fa rodar amb ell i ens va canviant per dins i per fora i amb paciència ens va fent tal com serem l’últim dia.”⁶⁸

No endebades Mercè Rodoreda quan escrigué aquestes paraules tenia cinquanta-dos anys, sinó que com ens diu Montserrat Casals:

“Voregen la cinquantena, aquella edat en què, en paraules de Flaubert, la força del cor es barreja amb l’experiència de la vida.”⁶⁹

L’onze de juny de 1962 i també a Ginebra, l’autora escriu una lletra a Joan Sales en la qual li fa notar que a la primera edició de *La plaça del Diamant* hi ha cinc errades de diversa índole. Joan Sales li respon que aleshores ja no tenen objecte les esmenes. Això no obstant, la majoria foren rectificades en la segona edició.

Una de molt important és la següent frase: “... i em van cridar. Em van cridar i vaig girar-me i el que em cridava era l’adroguer de les veces...”⁷⁰ A la primera edició havia sortit: “... i em va cridar. Em va cridar i vaig girar-me”. La diferència de persona verbal és crucial per entendre que la Colometa aleshores “és una persona que va preocupada i una mica fora del món”.⁷¹ És l’estona que Colometa va més que abstreta camí de casa amb l’ampolla de sulfumant al cabàs, decidida a resoldre el parricidi i el seu suïcidi; és per això que considerem que Rodoreda es mostra cauta al dir tan sols a Sales que es tracta d’una persona preocupada i una mica fora del món, perquè el que ens transmet el

⁶⁷ Ibídem, pàg. 100.

⁶⁸ Mercè Rodoreda (1993), pàgs. 203-204.

⁶⁹ Mercè Rodoreda. Joan Sales, pàg. 27.

⁷⁰ Mercè Rodoreda (1993), pàg. 171.

⁷¹ Mercè Rodoreda. Joan Sales, pàg. 103.

seu sentir és que devia ser dels més tristos i desesperants que abstreuen el pensament i l'ànima humans.

El vuit de març de 1962, en una carta que més amunt ja hem esmentat, l'autora, visiblement contrariada i al costat de molts canvis no acceptats, diu:

“L'afegit del presidi i de l'escriure cartes no feia la més punyetera falta. Però és l'únic afegit que està ensopegat. Vull dir que no detona i sembla escrit per una mateixa ploma. Felicitacions, que ja era hora.”⁷²

Aquí podem veure com l'experiència de Sales a la guerra i a l'exili li dóna llicència per a poder introduir l'ampliació i per a poder fer altres suggeriments genuïns per a la novel·la.

5. Aspectes literaris i històrics de les cartes de Joan Sales.

L'aspecte literari més remarcable en l'epistolari de Joan Sales és la tasca d'ambaixador de la novel·la que va exercir, la qual la va dur a terme perquè en paraules textuais de l'autora estava “enamorat” de l'obra. Aquesta missió de difusió de la novel·la la va exercitar amb múltiples escriptors i crítics de l'època i amb nombroses editorials castellanès i estrangeres. Entre els escriptors als quals féu arribar el llibre i que manifestaren el seu entusiasme arran de la lectura, cal destacar: Lluís Ferran de Pol, Llorenç Villalonga, Xavier Benguerel, Joan Oliver, Juan Goytisolo, Josep Maria Llompart, Joan Fuster, Bernat Lesfargues, Joan Triadú, Paulina Crusat, Miquel Dolç, Maria Luz Morales, Josep Faulí, Josep Maria Castellet, Josep Ferrater Mora, Jaume Argelet Garriga, Josep Palau Fabre, Joaquim Molas, Joan Petit, etc.

La llista, com podem observar, és extensa i segurament ens deixem algun literat. Aquesta gran difusió de *La plaça...* fou agraïda ostensiblement per l'autora. Llegim-ho:

⁷² *Ibidem*, pàg. 99.

“Estimat amic Sales: Sou un àngel. Dubto que ningú s’hagués pres amb tant d’interès com vós l’«assumpte» (no sé com dir-ho en aquest moment, perquè tinc el cap espès) de *La plaça del Diamant*.”⁷³

I el mateix corrent d’eixamplament ocorregué amb les traduccions de la novel·la. Sota un primer pronòstic de l’editor que ara llegirem, *La plaça...* ha assolit la traducció a més de vint llengües, segons fonts d’actualitat, i catorze de les quals es realitzaren en vida de Sales i sota el seu auspic.

“*La plaça del Diamant* hauria de ser traduïda a totes les llengües potables del planeta. Estic convençut que la gran dificultat és la primera traducció. Un cop n’existeixi un text en una llengua coneguda, les altres traduccions seguiran.”⁷⁴

Uns altres aspectes a tenir en compte de l’epistolari de Joan Sales són les contínues al·lusions a la societat catalana de l’època. Per tal com l’epistolari abraça vint-i-tres anys de la nostra història recent, podem constatar com els dos corresponents, però sobretot en Sales, parlen de l’època del règim franquista, de política, de patriotisme... Veiem en les lletres el recorregut històric des de l’anihilació total del català durant la dictadura, passant per la represa progressiva de la llengua i els seus mitjans de comunicació (diaris, revistes, llibres, etc.), fins el període democràtic dels anys vuitanta. Valgui assenyalar que el restabliment de la pàtria foragitada durant el franquisme és deutora, com ho indica Sales, de la tenacitat i constància d’escriptors i editors; no endebades Joan Sales ens fa notar que llengua, literatura i causa nacional caminen conjuntament i que “Les victòries de *La plaça del Diamant* són al mateix temps victòries de Catalunya.”⁷⁵ Mercè Rodoreda és menys explícita amb qüestions polítiques, però afirma que les mateixes la trasbalsen i la condicionen en alt grau.⁷⁶ El llarg exili va deixar més d’una ferida encara oberta.

⁷³ *Ibidem*, pàg. 130.

⁷⁴ *Ibidem*, pàg. 180.

⁷⁵ *Ibidem*, pàg. 619.

⁷⁶ Vegin, *Ibidem*, pàg. 686.

6. L'exili i la producció literària.

Com hem assenyalat a la introducció, la fitxa bibliogràfica matriu d'aquest treball, inclosa en el menú de projectes de Treballs de final de carrera, ens diu: "...el duríssim exili ple de privacions i d'enyor del país destruït, va certament esperonar la més alta creativitat." Voldríem destriar aquesta frase i aprofundir-hi una mica, perquè aquesta situació fou viscuda per partida doble (la Guerra Civil Espanyola i la Segona Guerra Mundial) pels escriptors que aquí tractem. Aquests erudits, en el millor dels casos, deixaven casa seva i aquesta romanien allà, fos on fos. Però els més pobres van viure un desterrament, o una extraterritorialitat, més profunds, com va escriure un d'aquests homes anònims: "nosaltres la casa la portàvem a l'esquena". Convindrem que, sentimentalment, no és el mateix abandonar una llar que perdre-la també materialment o saber que mai tindràs una casa.

Els sentiments que a continuació exposarem són els propis d'una situació de deportació o exili, tots viscuts per la parella Obiols-Rodoreda i tants d'altres que els acompanyaren. Primerament, els sentiments de por a la guerra i els propis d'aquest estat: ansietat, temença, pànic i, si s'escau, fervor religiós, d'una banda; i de l'altra: gana, fred i suport de condicions inhumanes. Segonament, els sentiments d'incertesa de l'esdevenidor: angoixa, impotència, preocupació, etc. I finalment, els consegüents d'un major allunyament de la pàtria, la llengua, la família i de totes les coses pròpies: enyorança, malenconia i tristesa.

La guerra i l'exili deixen un llast inesborrable i hem volgut que fos el fil conductor que nua aquest assaig. Malgrat tot, el fet d'ésser escriptor, i potser no tant en una altra professió no creativa, dóna avantatges en la difícil empresa de la supervivència. Avantatges o, diguem-ne, recursos del pensament i del coneixement que ajuden a sortir

guanyadors en el dia a dia. Són, doncs, diferents els sentiments dels escriptors dels viscuts pels subjectes descrits. D'una manera diàfana Primo Levi, l'autor deportat al camp de concentració d'Auschwitz el 1943, ho explica en l'apèndix de *Si això és un home*:

“Potser també em va ajudar el meu interès per l'ànima humana i la voluntat no sols de sobreviure (que era comuna en molts), sinó de sobreviure amb la finalitat concreta d'explicar les coses que havíem presenciats i havíem suportat.”⁷⁷

Hem volgut deturar-nos unes línies en l'experiència íntima de l'exili d'un escriptor, perquè tot fou viscut fil per randa per la parella Obiols-Rodoreda i així ho demostren les seves cartes i les seves produccions literàries, sorgides arran de la situació de deportació. I aquest exili és la font o l'origen de la novel·la que ens ocupa. Generalment l'home s'acreeix davant de les dificultats. Rodoreda ho havia explicat de diferents maneres al llarg de la seva vida. És en aquest sentit que els escriptors comptaven, com dèiem, amb més recursos per a sortir, sinó il·lesos, sí menys damnificats davant d'una realitat molt aspra. És en aquest context que interpretem que Joan Sales, en una carta d'abril de 1964, explica a Rodoreda com canvia el mot “exili” per l'expressió “daurada solitud” en fer un pròleg, en el qual esmenta una carta de Jaume Argelet i Garriga, escrita des de París, que fa referència a *La plaça del Diamant*.⁷⁸

A més, a col·lació de l'experiència de l'exili i a l'interrelacionar el tema amb la narració de Primo Levi ara esmentada, considerem que hi intervé el procés psicològic de sublimació, entès com a mecanisme de defensa mitjançant el qual conflictes interns es resolen desplaçant l'energia cap a activitats creatives, socials, útils o espirituals. Les penes i les privacions de les guerres i de l'exili, mercès a aquest procés psicològic, van convertir-se en escriptura brillant i colpidora. És el mecanisme psicològic de defensa

⁷⁷ Primo Levi (1996), *Si això és un home*, pàgs. 233-234.

⁷⁸ Vegin Mercè Rodoreda. Joan Sales., pàgs. 209-211.

més útil i productiu que es coneix i va actuar decididament en les personalitats d'Armand Obiols i, sobretot, de Mercè Rodoreda.

En el crític actua, a més a més, un altre principi psicològic defensiu: la projecció, entesa com a mecanisme de defensa mitjançant el qual s'atribueix un desig reprimat a una altra persona. Aquesta projecció queda palesa en totes les lletres i sobretot en una del vint-i-sis de setembre de 1961 on diu: “De les teves coses, n'estic tan content com si fossin meves.”⁷⁹

Creiem oportú fer esment del fet que Obiols no era aliè als corrents psicològics. Entre la llarga llista de literats als quals fa referència i que ja hem al·ludit, hi destaca la menció reiterada de l'etòleg alemany Konrad Lorenz i la seva obra *King Solomon's Ring*, la qual recomana a l'escriptora perquè la tingui en compte en els seus escrits. En l'apartat següent podrem llegir alguns dels postulats de la psicologia, interrelacionats amb la novel·la.

7. Aspectes psicològics remarcables de la novel·la.

La gran acceptació que ha tingut la novel·la arreu del món podria ben bé atribuir-se al fet que molts dels lectors se senten identificats amb la protagonista. La identificació, l'emmirallament es dona perquè, entre d'altres motius, la veu narrativa, com ja hem vist, és una narradora extrahomodiegètica: narradora que des de fora de la història explica els esdeveniments que ha viscut la pròpia narradora en primera persona com a protagonista, en qualitat de personatge principal.

La pròpia Mercè Rodoreda ens explica aquesta tècnica que ens duu a la identificació:

“Un autor no és Déu. No pot saber què passa per dintre de les seves criatures. Jo no puc dir sense que soni fals: «La Colometa estava desesperada perquè no donava l'abast a netejar coloms». Tampoc no li puc fer dir directament «jo estava desesperada perquè no donava l'abast a netejar coloms». He de trobar una fórmula

⁷⁹ Armand Obiols (2010), pàg. 308.

més rica, més expressiva, més detallada; no he de dir al lector que la Colometa està desesperada sinó que li he de fer sentir que ho està. I perquè el lector vegi la desesperació de la Colometa em veig obligada a escriure: «I va ser aquell dia que vaig dir-me que s'havia acabat. Coloms, veces, abeuradors, menjadores, covadors, colomar, escala de paleta, i tot a passeig!» [...] És a dir, el personatge d'una novel·la pot saber què veu i què li passa, l'autor no. D'aquesta manera el lector sent una veritat o, si es vol, més veritat.»⁸⁰

El procés d'identificació en psicologia i psicoanàlisi va més enllà de l'ús corrent del terme i del seu ús en el vocabulari lògic i filosòfic. És a dir, la identificació no és solament un procés de reconeixement i establiment d'una relació de similitud, sinó que és també l'operació constitutiva de l'entitat del “jo”, el qual a l'entrar en comunicació amb altri viu les experiències de l'empatia, la simpatia, la imitació, la incorporació, l'assimilació afectiva, etc.⁸¹

Aquest procés va ésser reconegut en primera persona per part dels dos consellers de l'escriptora aquí estudiats. Armand Obiols ho explicita cap al final de l'epistolari:

“Colometa [...] És una reina. I la seva vida mutatis mutandis és la vida de tothom: la de Joan Fuster, per ex., que tampoc sap per què és al món (com tampoc ho sé jo, ni ho sap Sartre).”⁸²

Per la seva banda, Joan Sales és més explícit, si cap, i ho manifesta en diverses ocasions en el seu epistolari. No només diu que està enamorat de la Colometa, sinó que explica com “cada u s'hi identifica tant que hi troba o li sembla trobar alguna cosa molt fonda de si mateix.”⁸³

Ben pensat no és estrany que els personatges i els ambients de *La plaça del Diamant* estiguin evocats amb tanta força que sembli que els vegis i que t'hi trobis. D'una banda, la guerra i la postguerra van ésser viscudes àmpliament per l'autora i d'altra banda, quin lector no té o ha tingut un pare, un avi o un besavi que no hagi viscut aquestes

⁸⁰ Mercè Rodoreda (1980), pàgs. 19-20.

⁸¹ Vegin: Pierre Fedida (1985), *Diccionario de psicoanálisis*, pàg. 106.

⁸² Armand Obiols (2010), pàg. 360.

⁸³ Mercè Rodoreda. Joan Sales, pàg. 431.

penalitats? El procés d'identificació esdevé universal per aquests motius de realitats viscudes.

Uns altres aspectes psicològics remarcables a tenir en compte són les al·lucinacions que pateix la protagonista en un moment determinat de la seva vida. Concretament ens referim a l'episodi viscut al capítol xxxv, on Colometa, en el moment que pensa cometre el parricidi i el suïcidi, pateix al·lucinacions visuals i auditives en una església. El capítol xxxv és un dels quals Obiols diu: “no s’ha de tocar res”.

Les al·lucinacions segons Otto Fenichel “són substitutius de les percepcions, que es produeixen després de la pèrdua o de la reducció de l’aptitud per a la prova i judici de la realitat.”⁸⁴ Les al·lucinacions de la Colometa poden diagnosticar-se com a estats al·lucinatoris aguts, els quals es desenvolupen normalment a continuació d’haver patit un trauma. Aquest trauma pot ésser perfectament el fet de determinar acabar amb la seva vida i la dels seus fills, al qual cal afegir-hi: la gana, el fred, la solitud, els patiments vers els fills, etc. Les al·lucinacions de la Colometa poden interpretar-se com el compliment d’un desig, després d’haver viscut condicions infrahumanes. Les guerres poden ocasionar al·lucinacions com aquestes i malalties molt més greus que soscaven profundament la personalitat.

8. Conclusions.

Les esmenes d’Armand Obiols corregides sumen més d’un setanta-vuit per cent del total, mentre que els suggeriments esmenats de Joan Sales no arriben al vint-i-tres per cent,⁸⁵ en la segona edició i successives. La diferència és notablement significativa. A més, a aquest fet hem d’afegir que les esmenes d’Armand Obiols foren acceptades de

⁸⁴ Otto Fenichel (1984), *Teoria psicoanalítica de las neurosis*, pàg. 477. (La traducció del castellà és nostra).

⁸⁵ Veure annexos 2 i 4 i gràfiques corresponents, en les quals destaquen les esmenes blaves (corregides) d’Obiols i les verdes (no corregides) de Sales.

grat, mentre que les de Joan Sales són acceptades per falta d'esma i davant la molta insistència de l'editor.

No coneixem el feedback entre Obiols i Rodoreda, perquè, segons diu Montserrat Casals, de les cartes que arranegen *La plaça...* ella no en contestà cap, però tal com Obiols reprèn dia rere dia les correccions, semblen comptar amb una gran acceptació. Si més no, això és el que manifesta Rodoreda a Sales a col·lació de *El carrer de les Camèlies*:

“... I quan la tindrè del tot enllestida aleshores la deixaré llegir a l'Obiols per si encara hi troba algun bon retoc a fer o algun bon consell a donar-me.”⁸⁶

La relació de l'escriptora amb els dos interlocutors és sens dubte diferent. Qui millor que Saludes, autora del pròleg d'Obiols, per a definir la de la parella Obiols-Rodoreda?:

“Es tracta d'un epistolari tot inspirat per l'afecte i el lligam profund amb l'escriptora, que des de les primeres ratlles ens dóna la constància tangible d'una relació íntima entre ells, una de les parelles més intrigants d'intel·lectuals i escriptors catalans que mai hagin existit, i que van passar la major part de la seva vida condicionats per dues guerres i un exili, en una situació de perenne desterrament.”⁸⁷

El vincle de Mercè Rodoreda amb Joan Sales és primer professional i a còpia de temps es converteix en amistós, però sempre és cordial, i si alguna vegada es discuteixen és pel fet que Joan Sales és un editor intervencionista, en paraules de Montserrat Casals:

“Com ho reconeix, en diverses ocasions, a Mercè Rodoreda, Sales és un editor «intervencionista» perquè creu que a cada nova lectura un text és susceptible de ser no tan sols corregit i millorat sinó modificat i ampliat.”⁸⁸

Neus Real cap al final del seu llibre *Mercè Rodoreda: l'obra de preguerra* ens constata com Rodoreda al llarg de la seva vida, sobretot en els epistolaris amb Obiols i Sales, es mou en una dicotomia. Aquesta dualitat està establerta, per una banda, per l'autoafirmació, sovint agressiva diu l'estudiosa, basada en la convicció del seu talent i

⁸⁶ Mercè Rodoreda. Joan Sales, pàg. 220.

⁸⁷ Armand Obiols (2010), pàg. 11.

⁸⁸ Mercè Rodoreda. Joan Sales, pàg. 15.

en la vàlua dels seus escrits, i, d'altra banda, el seu temperament dubitatiu per mor del seu elevat nivell d'autoexigència.⁸⁹

Les variants d'autor, les correccions que la pròpia autora exercí sobre *La plaça del Diamant* deuen un ampli tribut als suggeriments i als arranjaments que va formular Armand Obiols, perquè Rodoreda va esmenar les parts de l'obra arranades per ell amb els seus mots i, en ocasions, amb d'altres alternatius. O sigui, va arranjat les esmenes formulades per Obiols en un tant per cent molt elevat: un vuitanta-sis per cent. En la majoria d'ocasions seguint els consells fil per randa i en un vuit per cent del total fent prevaldre el seu propi criteri.

L'enciclopèdia vital, sociocultural, textual i literària d'Obiols és sabut que fou molt àmplia i diversa. Rodoreda deu a aquest crític el seu propi horitzó d'expectatives, perquè ell li trameté físicament, literalment, els llibres i els ensenyaments fruit de les seves lectures.

Respecte a la pregunta que ens fèiem en la introducció sobre si l'experiència de l'exili va formar l'escriptora fins a constituir-la en una narradora excel·lent, creiem que el procés psicològic de sublimació, al qual hem fet al·lusió uns apartats més amunt, va transformar el que podia haver estat una pèrdua de creativitat en una de les millors novel·listes de la literatura universal.

De forma ben diferent, tant quantitativament com qualitativament, es va conformant la influència de Joan Sales. I diem conformant, perquè és a mesura que s'escriuen, es tracten i es fan amics que l'autora absorbeix les esmenes que li suggerí per a *La plaça...*, en molta menor mesura, però, que les d'Obiols.

⁸⁹ Vegin: Real, Neus (2005), *Mercè Rodoreda: l'obra de preguerra*, pàg. 482.

Això no obstant, malgrat haver influït menys Sales que Obiols en les variants d'autor segures de la novel·la, aquesta deu també un tribut notori a aquest editor, per l'àmplia i entusiasta difusió que en féu entre crítics i editors estrangers.

Valgui aquest treball com a una mirada més sobre el text, “una reflexió particular sobre l'estil o sobre l'autora”,⁹⁰ un granet de sorra que ajudi al fet, ja reeixit, de magnificar i catapultar l'obra *La plaça del Diamant*. Esperem haver arribat a un mínim satisfactori de les expectatives que es féu Anna Maria Saludes a l'encoratjar als estudiosos a acarar les cartes d'Obiols amb l'obra objecte d'estudi.

La Natàlia ha esdevingut un epònim i la plaça del Diamant s'ha convertit en un referent de moltes rutes turístiques per la ciutat. Ja ho augurava Joan Sales en una lletra a l'autora l'any 1964:

“Com que ningú «no es profeta a la seva terra», a la festa major de Gràcia, i concretament a les festes de la plaça del Diamant, ignoren profundament l'existència d'una obra mestra que els farà immortals.”⁹¹

No obstant això, hem pogut constatar com ambdós consellers, Obiols i Sales, foren profetes en la seva terra a l'augurar l'èxit d'una novel·la que havia de situar Catalunya en el món, profund anhel de la seva autora.

Els dos epistolaris tenen una valor significativament diferent. El d'Armand Obiols és més una obra d'un valor literari i roredrià incalculable. Mentre que l'epistolari de Rodoreda-Sales pren un valor més documental, històric i social, però també roredrià.

La resistència i la perseverança d'aquella generació és probablement irrepètible. Els tres literats aquí estudiats: Mercè Rodoreda, Armand Obiols, Joan Sales i una llarga nòmina d'acompanyants lluitaren, camí de l'exili, per no perdre la identitat.

Hem vist com diferents tècniques i corrents literaris són emprats per la parella Rodoreda-Obiols per a escriure a quatre mans *La plaça del Diamant*: les tècniques del

⁹⁰ com apunta Maria Barbal a: Mercè Rodoreda (2007), *La plaça del Diamant*, pàg. 256.

⁹¹ Mercè Rodoreda. Joan Sales, pàg. 216.

fluir de la consciència, del correlat objectiu i del narrador extrahomodiegètic, i els corrents del simbolisme, postsimbolisme i realisme social. Tots aquests referents culturals serviren per a confegir l'obra mestra. També hem vist com la novel·la és permeable als corrents psicològics i com es pot fer una lectura de l'obra des d'alguns dels postulats d'aquesta disciplina.

A tall d'apunt final, voldríem fer esment d'uns versos d'Armand Obiols, escrits als vint-i-dos anys, del poema "Quan serem morts", que diuen així: "En el nostre cel, tot lívid, un dolç ocell rendit/ confegira, com d'esma, els mots que no ens hem dit".⁹² Com diu el prologuista del llibre, Joaquim Sala-Sanahuja:

"Potser aquests versos d'ara, «inútil melodia», segons Obiols, però exemplars, imprescindibles, permetran al lector d'entreveure allò que mai no havia de ser, la seva obra muda."⁹³

La seva obra, però, no fou muda, ans sí lívida, per les guerres i l'exili, i, sobretot, sublimada i projectada a nivell psicològic en l'obra quasi completa de Mercè Rodoreda.

9. Bibliografia.

Fonts documentals:

Rodoreda, Mercè (1980). *Mirall trencat*. Barcelona: Club Editor. (El Club dels novel·listes).

Rodoreda, Mercè (1985). *Cartes a l'Anna Murià*. 1939-1956. Barcelona: laSal. Edicions de les dones.

Rodoreda, Mercè (1988). *La mort i la primavera*. Barcelona: Club Editor. (El club dels novel·listes).

Rodoreda, Mercè. (1993). *La plaça del Diamant*. Barcelona: Club Editor. (El Club dels Novel·listes).

⁹² Armand Obiols (1988), pàg. 33.

⁹³ *Ibidem*, pàg. 27.

Rodoreda, Mercè. (2007). *La plaça del Diamant*. Barcelona: Club Editor Jove (Postfaci de Maria Barbal).

Rodoreda, M.; Sales, J. (2008). *Mercè Rodoreda, Joan Sales. Cartes completes (1960-1983)*. Barcelona: Club Editor.

Roig, Montserrat (1973). “L’alè poètic de Mercè Rodoreda” dins Roig, Montserrat (1976). *Retrats paral·lels/2*. Montserrat: Publicacions de l’Abadia de Montserrat.

Radio Televisión Española. “Grandes Personajes a fondo: Salvador Espriu. Mercè Rodoreda” (2005) (DVD).

Bibliografia:

Arnau, Carme (1979). *Introducció a la narrativa de Mercè Rodoreda. El mite de la infantesa*. Barcelona: Edicions 62.

Arnau, Carme (2007). *Mercè Rodoreda. Una biografia*. Barcelona: Edicions 62. Proa.

Aznar Soler, Manuel (1998). *El exilio literario español de 1939*. Barcelona: Gexel.

Campillo, Maria (1998). “El grup d’exiliats a Roissy-en-Brie” dins Aznar Soler, Manuel. *El exilio literario español de 1939*. Barcelona: Gexel.

Carbonell, Neus (2004). “*La plaça del Diamant*” de Mercè Rodoreda. Barcelona: Editorial Empúries.

Cardigni, Julieta (2004), “Un caso de posible variante de autor en Ovidio: Metamorfosis.” <http://ves.cat/bOog> [Data de consulta: 17-10-2012].

Cortés, Carles, “La contribució crítica d’Armand Obiols i de Joan Sales en la narrativa de Mercè Rodoreda” <http://www.uoc.edu/jocs/3/conferencia/cat/cortes2.html> [Data de consulta: 17-10-2012].

Fedida, Pierre (1985). *Diccionario de psicoanálisis*. Madrid: Alianza Editorial.

Fenichel, Otto (1984). *Teoría psicoanalítica de las neurosis*. Barcelona: Editorial Paidós (Biblioteca de psicología profunda).

Levi, Primo (1996). *Si això és un home*. Barcelona: Edicions 62.

Malé i Peguerols, Jordi. Borràs Castanyer, Laura (coordinadors) (2001), *Literatura catalana: teoria i crítica*. Barcelona: UOC.

Molas, Joaquim (1966). *La literatura de postguerra*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor.

Molas, Joaquim (1967). Pròleg a *La meva Cristina i altres contes*. Barcelona: Edicions 62.

Molas, Joaquim (2010). *Congrés internacional Mercè Rodoreda. Actes*. Barcelona: IEC. Fundació Mercè Rodoreda.

“Joaquim Molas parla de Mercè Rodoreda”. <http://ves.cat/bNE9> [Data de consulta: 17-10-2012].

Obiols, Armand (1988). *Mirall antic i altres poemes*. Sabadell: Ajuntament de Sabadell.

Obiols, Armand (2010). *Cartes a Mercè Rodoreda*. Sabadell: Fundació La Mirada.

Pessarrodona, Marta (2005). *Mercè Rodoreda i el seu temps*. Barcelona: Rosa dels Vents.

Programes televisius (Tv3) emesos el 2008 sobre Mercè Rodoreda: “El meu avi” i “Aleph”. <http://ves.cat/bObB> [Data de consulta: 17-10-2012].

Real Mercadal, Neus (2005). *Mercè Rodoreda: l'obra de preguerra*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Saludes, Anna Maria (1999). “Transparències enigmàtiques en la dedicatòria i l'epígraf de ‘La Plaça del Diamant’”. A *Revista de l'Alguer*, vol. X, núm 10. pàgs. 209-228.

Sullà, Enric. (1999): *Teoria Literària I*. Barcelona: UOC.

Triadú, Joan (1982). *La novel·la catalana de postguerra*. Barcelona: Edicions 62.

10. Annex 1. Acarament de l'obra amb les cartes d'Armand Obiols.

Primera Carta: “ [Viena] Diumenge, 11.9.1960. Nit”: Importantíssima per a la visió de conjunt de l'obra.

Segona Carta: “Viena. Dimecres, 14.9.1960”. Primer paràgraf: “Estàs a punt d'aconseguir una veritable obra mestra”.

Capítol VIII (edició definitiva, capítol IX):

- Obiols: “La clau, per exemple, pot estar penjada darrera de la porta, i això pot donar lloc a una disputa entre Colometa i el seu marit, per exemple.”

- Rodoreda: “En Cintet, que havia sopat a casa, va dir que li semblava que havia vist en Quimet com la despenjava del clau de darrera la porta del pis, que era on estava sempre, i que en Quimet se l'havia ficada a la butxaca. [...] Quan vam entrar al pis la primera cosa que vam veure va ser la clau penjada darrera la porta.”

- Comentaris: En l'espai que hi ha entre claudàtors es descriu un embolic amb la clau, amb diversos parers. Tot plegat com una mena de disputa com apunta Obiols. Per tant: una ampliació corregida.

- Obiols: “A continuació ve el tros del dia de la festa major (restauració mobles, visita de la sogra): separa'l amb doble espai del tros anterior, ja que no tenen res a veure...”

- Comentaris: La separació queda realitzada.

- Obiols: “Separa també, amb doble espai, el tros següent (dolor a la cama); aquest tros és fluix: fins a les ventoses va bé, però jo suprimiria tota la història de les ventoses, absolutament inútil, a partir de «I va començar a voler que li posés», i ampliaria una mica la història de la cama (una mica!).”

- Comentaris: No apareix res relacionat amb les ventoses i la història de la cama queda ampliada amb referències no sols al marit sinó també a l'opinió de la senyora Enriqueta,

de la seva sogra i de l'adroguera dels baixos. Per tant: una supressió i una ampliació corregides.

- Obiols: “Separa, també, amb doble espai el tros final (Rambla de les Flors, Pere); aquest tros és perfecte i no has de tocar res.”

- Comentaris: Apareixen separats amb un punt i a part els paràgrafs de la Rambla de les Flors. Per tant: una separació feta.

Capítol IX (edició definitiva, capítol X):

- Obiols: “Primer paràgraf: «a l'hora de fer la quarantena...»; Quimet té prop de 40 anys...”

- Comentaris: A la novel·la, al primer paràgraf, no apareix cap indicació com l'assenyalada, cap referència a l'edat d'en Quimet: possiblement suprimida per la contradicció amb capítols posteriors que li indica Obiols. Per tant: una precisió seguida.

- Obiols: “ «El meu pare, que no venia mai, ho va saber i em va venir a veure.» (sembla que el que va saber és que Quimet es queixava més que mai de la cama; precisa més.)”

- Rodoreda: “El meu pare, quan va saber que jo estava així, en Quimet havia anat a dir-li-ho, em va venir a veure i va dir que, tant si era noi com si era noia, el seu nom estava acabat...”

- Comentaris: una precisió seguida.

- Obiols: “A la pàg. 42 treu, després de «m'agafava pel braç», «i em sacsejava», posa qualsevol altra cosa.”

- Rodoreda: “Feia tot el que podia perquè em despertés.”

- Comentaris: També treu “m'agafava pel braç”. En conseqüència: una supressió seguida.

- Obiols: “Treu tota la història dels queixals absolutament inútil, a partir de «va començar amb els queixals en el moment...» fins a «perquè els cascalls serveixen per adormir el mal.» Conserva el final a partir d’aquestes paraules.”

- Rodoreda: “I quan ja li havia preparat una cullerada de mel barrejada amb flor de sofre, va dir que la mel li faria mal als queixals i tot el dia parlava del somni dels queixals [...] però la senyora Enriqueta em va dir que els cascalls potser sí que adormien el mal però que el mal després es despertava.”

- Comentaris: Entre els claudàtors hi ha onze línies parlant a bastament dels queixals. És la primera esmena de tota la carta, n’hi ha 8 en total, que no apareix corregida, ans sembla ampliada. Per tant: una supressió no seguida.

El final d’aquesta segona carta és molt estimulador i esperançador de cara al futur de la novel·la!

Tercera Carta: “ [Viena] Divendres, 16.9.1960. Nit”:

Capítol XIV (edició definitiva, capítol XVII):

- Obiols: “Treu, a la ratlla quatre, la paraula «coqueteria», poc adequada en boca de Colometa, i posa-n’hi una altra.”

- Comentaris: és de suposar que es deu referir a quan parla dels nens. Per tant: una anotació de lèxic indeterminada.

- Rodoreda: “I els meus nens... Jo no sé, perquè ja se sap que una mare sempre exagera, però eren dues flors. No eren per guanyar cap premi, però eren dues flors.”

- Obiols: “A la ratlla 10 treu, pel mateix motiu «l’època de construccions» i posa, p.ex. «de quan fèiem el colomar».”

- Rodoreda: “I no parlem de quan vam fer el colomar, que va ser la bogeria...”

- Comentaris: Esmena corregida de lèxic.

- Obiols: “Posa en català el rètol de la porta del jardí.”

- Rodoreda: "... vaig veure un paper enganxat amb tiretes de goma i el paper deia: Truquin per la porta del jardí.

- Comentaris: Esmena corregida de lèxic.

- Obiols: "A la segona pàgina, després de les descripcions minucioses «malura dels arbres, nius de formigues» hauries de posar alguna cosa com «De tot això, és clar, me'n vaig adonar després»".

- Rodoreda: "D'aquestes coses me'n vaig adonar més endavant, és clar."

- Comentaris: Esmena corregida de redacció.

- Obiols: "Com que la descripció de les galeries i de les finestres és una mica complicada, jo posaria, després de «per un s'entrava a la cuina, per l'altre al...», «No sé si m'explico», per exemple."

- Rodoreda: "... per un s'entrava al menjador, per l'altre s'entrava a la cuina. No sé si m'explico."

- Comentaris: Esmena realitzada de redacció.

Capítol XV (edició definitiva, capítol XVIII):

- Obiols: "Molt bo. Després de «Es veu que la filla» jo afegiria, «que era un cap de trons, volia tocar la bombeta», si no, queda estrany que la filla, mare de família, tiri amb revòlver."

- Rodoreda: "Es veu que la filla, que devia ser molt capsigrany, volia tocar la bombeta que penjava d'un fil elèctric damunt de la taula..."

- Comentaris: Esmena seguida i millorada, de redacció.

- Obiols: "Tenint en compte que Colometa només treballava al matí, al parlar de l'armari dels corcs hauria de dir: no «Un dia els vaig sentir...» sinó «De vegades es sentien de dia i tot, i ho vaig dir a la senyora que em va contestar»."

- Rodoreda: “De vegades se sentien a primera hora del dematí i tot, i ho vaig dir a la senyora...”

- Comentarís: Esmena corregida de precisió i corregit també el pronom personal mal emprat per Obiols.

- Obiols: “Potser afegiria quatre ratlles al final del capítol, en paràgraf a part. Podria dir, per exemple: «No sé per què explico tot això amb tants detalls. Deu ser perquè la casa m’agradava molt» o una cosa per l’estil. Es tracta de justificar la minuciositat d’aquests dos capítols, excel·lentíssims. No toquis res més.”

- Rodoreda: “I si parlo tant de la casa és perquè encara la veig com un trencaclosques, amb les veus d’ells que, quan em cridaven, no sabia mai d’on venien.”

- Comentarís: Aquest comentari és sensiblement diferent al que li assenyala Obiols i no apareix en paràgraf a part, sinó tot seguit de la descripció. Per tant: una ampliació mig seguida i una separació no seguida.

Capítol XVI (edició definitiva, capítol XIX):

- Obiols: “Molt bo. Treu, a la segona ratlla, el verb «incrementar», poc adequat.”

- Rodoreda: “... que ell per la seva banda, miraria de fer anar endavant la cria de coloms”.

- Comentarís: Esmena seguida de lèxic.

- Obiols: “Ratlla 4, diu «i també plovia». Per què «i també»?”

- Rodoreda: “Plovisquejava. No sé què ho feia, però cada vegada que anava a veure la senyora Enriqueta era una casualitat que no plogués.”

- Comentarís: Esmena corregida de precisió, no a la ratlla quatre sinó a la ratlla disset.

- Obiols: “Que me’n diu dels Reis?... Vol dir això, que el dia que Colometa comença a treballar fa poc que es va proclamar la república? En aquest cas, és l’any 1931. El nen, que diu que es vol cuidar de la nena, deu tenir, posem 6 anys. Quan l’alçament (1936)

en tindrà, posem, 11; l'any 39, 14 (època en què els vol enverinar). Va bé. Potser és una mica massa gran. En aquest cas val més que supprimeixis aquesta al·lusió a la fugida dels reis. Hauries de precisar en un o dos indrets, l'edat dels nens.”

- Comentari: Una supressió seguida i una precisió mig seguida. No hi ha en tot el capítol cap comentari de la fugida dels reis. I no es precisa l'edat dels nens, només diu:

- Rodoreda: “Jo vaig dir a la senyora Enriqueta que el nen, encara, el podia fer estar assegut perquè, quan volia, era obedient, però que la Rita, pobreta, era massa petitona per passar-se un dematí al carrer.”

- Obiols: “Suprimeix el final: «I en havent dinat va venir en Mateu, etc. » perquè què vol dir «que tindrem exèrcit molt aviat»? No tinc la més petita idea de què vol dir. Si és perquè s'ha proclamat la república, no vol dir res. Si és perquè preveuen l'alçament és absurd.”

- Comentaris: Totes aquestes referències apareixen suprimides. Per tant: dues supressions corregides.

Capítol XVII (edició definitiva, capítol XX):

- Obiols: “Treu les dues primeres ratlles i posa'n dues altres sense fer cap al·lusió a la història del reixat.”

- Comentaris: Les dues primeres ratlles no fan cap al·lusió a cap història del reixat. Per tant: una supressió seguida.

- Obiols: “El senyor del guardapols és el gendre de la vella? Si ho és fes-ho constar en el capítol XIV (pàg. 3 ratlla 3). «El senyor del guardapols, que era el seu gendre, es va quedar dret...» En aquest cas la vetlla és vídua? Si ho és fes-ho constar en algun lloc. Però en el capítol XV (pàg.3 ratlla 3) dius «però que hi dormien ella i el seu marit, o sigui, els vells». Sigui com sigui, precisa al començament els parentius. Jo m'hi he perdut.”

- Comentaris: capítol XIV (obra definitiva, capítol XVII), pàg. 3 (dues precisions corregides):

- Rodoreda: “I amb el senyor del guardapols, que era el gendre de la casa i l’amo, vam entrar al menjador. [...] va entrar al menjador una senyora amb els cabells blancs, que era la sogra del senyor del guardapols...”

- Comentaris: capítol XV (edició definitiva, capítol XVIII), pàg. 3, ratlla 3:

- Rodoreda: “La senyora va dir que aquella habitació era la dels joves, però que hi dormien ella i el seu marit, o sigui els vells...”

Quarta Carta. “Viena. Diumenge, 18.9.1960”:

Capítol XVIII (edició definitiva, capítol XXI):

- Obiols: “Hi ha dos «incrementar la cria» (primera, segona pàgina). Si ho has canviat en el capítol que et vaig indicar, canvia-ho ací, també.”

- Rodoreda: “I va dir que havíem de mirar de tenir més coloms, que vivien a la bona de Déu...”, “... i que ell el que volia era fer anar endavant la cria de coloms per acabar posant una granja...”

- Comentaris: Dos suggeriments de lèxic corregits.

Capítol XIX (edició definitiva, capítol XXII):

- Obiols: “Potser convindria, per evitar una certa monotonia, que hi afegissis mitja pàgina, per exemple, explicant alguna cosa nova: una història dels nens, una història de la mare de Quimet, que es mor en el capítol següent, o alguna història d’algun dels amics de Quimet, que queden massa desdibuixats. El millor fóra això últim. Podries parlar una mica del que més endavant van afusellar. La mare d’en Quimet ho podria explicar a la Colometa.”

- Comentaris: Optem per pensar que Rodoreda introdueix la història de la mare del Quimet que ve a veure'ls perquè volia veure els coloms. I la història dura en el seu desenvolupament trenta-nou línies. Per tan: una ampliació seguida.

- Rodoreda: "... que la veia molt poc perquè s'anava fent vella de pressa [...] un dia es va presentar perquè va dir que volia veure els coloms."

Capítol XX (edició definitiva, capítol XXIII):

- Obiols: "Molt bé. A la segona pàgina, en lloc de «... li vam treure la cadena» posa «... li hem tret la cadena...»"

- Rodoreda: "Van dir que li havien tret la cadena d'or del coll i l'anell i ho van donar a en Quimet."

- Comentaris: Rodoreda opta per una solució de verbs intermèdia, amb diàleg indirecte. Per tant, hi ha una esmena de verbs mig corregida.

Capítol XXI (edició definitiva, capítol XXIV):

- Obiols: "Has de treure els tres primers paràgrafs, és a dir, els que parlen de fer el soldat. Això passa abans del juliol del 36 i no té cap sentit. Et podries referir, per exemple, als escamots (d'Estat Català) però en aquest cas parla concretament d'escamots i no d'exèrcit [...] Potser, inclús estaria bé que Quimet i Cintet fossin escamots [...] La Colometa podria dir que algun dissabte van a les Planes, per exemple, a fer l'exercici, amb altres."

- Comentaris: Rodoreda parla durant dotze línies de com en Cintet i en Quimet feien d'escamots. En conseqüència: una ampliació seguida.

- Rodoreda: "I va dir que en Quimet encara faria salut perquè anirien a les Planes a fer l'exercici..."

- Comentaris: Una ampliació seguida.

- Obiols: “Suprimiria (par.4) «o que li ballaven les dents». Suprimeix també «i deien – Ai la cama!» Suprimeix «O s’omplien la boca... els ballaven.» Fes un sol paràgraf: «i feien el coix, i voltaven el menjador així mentre sopaven. Que fessin aquest escarni feia ensalivar molt...»”

- Comentaris: Les tres supressions estan realitzades, l’ampliació no és seguida i el paràgraf queda així:

- Rodoreda: “... però aviat callava perquè el nen s’embolicava la cama amb un drap i voltava el menjador fent el coix, amb la Rita al darrera amb els braços enlaire.”

- Comentaris: La darrera frase d’Obiols, una mica estranya, és suprimida.

Capítol XXII (edició definitiva, capítol XXV):

- Obiols: “Molt bé. No cal tocar res...”

Capítol XXIII (edició definitiva, capítol XXVI):

- Obiols: “Excel·lent. Treu a la pàg. 3, «a l’hora que el seu marit arriba cada dia del despatx». Al començar a parlar dels d’aquesta casa em sembla que deies que vivien de renda.”

- Rodoreda: “I va dir... a l’hora que el meu marit arriba del despatx...”

- Comentaris: Sorprenentment, esmena de supressió no corregida.

- Obiols: “S’utilitzava, encara, ràdio galena?...”

- Rodoreda: “... i el senyor em va explicar que cada nit escoltava la ràdio galena...”

- Obiols: “El senyor del guardapols és el marit de la senyora? Concreta-ho. Ja t’ho deia en una altra carta.”

- Comentaris: Ja queda reflectit en el capítol XVII (obra definitiva). Una precisió seguida.

Capítol XXIV (edició definitiva, capítol XXVII):

- Obiols: “Treu en el segon paràgraf «a lluitar». Pots deixar la cosa del canó ací, però suprimeix-la sempre que torni a sortir.”
- Comentarís: Dues supressions realitzades. No es troba cap al·lusió al canó.
- Obiols: “Pàgina 3. Jo suprimiria a partir de «Hi ha coses que no [va] explicar...» fins «no l’havia sentit anomenar mai. Mai». Jo seria partidari de parlar de la història de la Maria molt abans (ja t’indicaré el lloc quant et parli del primer capítol).”
- Rodoreda: “I em va dir que estava segur que en Quimet no havia conegut mai una noia que es digués Maria. Mai.”
- Comentarís: Esmena de supressió mitjanament corregida.
- Obiols: “Fes un sol paràgraf en aquesta pàgina de «que havia fet i em va dir que hi havia aquesta cosa amb la Griselda, etc.»”
- Rodoreda: “... que la Griselda al capdavall era una bona noia i s’adonaria del disbarat que havia fet, i em va dir, no hi ha més remei, hi ha aquesta cosa amb la Griselda, però encara hi ha una cosa més grossa al damunt de tot això...”
- Comentarís: Esmena corregida de redacció.

Cinquena Carta. “Viena. Diumenge, 18.9.1960. nit”:

- Comentarís: El problema dels dos capítols següents són les anades de Quimet a Saragossa. El Front d’Aragó va ésser sempre lluny de Saragossa.

Capítol XXV (edició definitiva, capítol XXVIII):

- Obiols: “Això representaria treure cap. XXV, pàg.1: des de «em va explicar-ho» fins «Em va dir».”
- Comentarís: Supressió feta.
- Obiols: “Pàg.2. ratlla 3.: «sense anar a Saragossa». Trauria també «era una guerra esport»; aquells mesos, cap dels que feien la guerra pensava que feien una guerra esport.

Trauria, pàg. 2 els dos paràgrafs «Vostè que és valent...» i «Miri, faré tal com demana» i n'hi posaria dos d'altres.”

- Comentaris: Quatre supressions realitzades.

- Obiols: “A l'últim paràgraf d'aquesta pàgina, l'adroguer diu «... en tinguéis 25 com vostè». En Quimet té més anys –almenys 30.”

- Rodoreda: “- Miri, veu, si en comptes de tenir els anys que tinc, va dir l'adroguer, tinguéis la seva joventut, faria la guerra com vostè.”

- Comentaris: Rodoreda suprimeix els anys concrets per “joventut”. Esmena de precisió mig corregida, perquè usa una altra alternativa.

- Obiols: “En Cintet no pot anar a València⁹⁴ a portar l'or. L'or el duien a la Generalitat; pot anar, com vaig anar jo, a Cartagena a buscar bitllets de banc [...] Treu el final, que no té sentit: «i que potser hi tornaria amb avioneta...»”

- Rodoreda: “... i en Quimet li va dir que no patís, que la culpa era d'ell per no haver-los dit que en Cintet havia hagut d'anar a Cartagena a buscar bitllets de banc i que segurament no podria tornar fins a mitja setmana.”

- Comentaris: Esmenes de redacció i de supressió plenament realitzades.

Capítol XXVI (edició definitiva, capítol XXIX):

- Obiols: “Canvia València per Cart. i or per bitllets.”

- Rodoreda: “Em va explicar que havia anat a Cartagena a buscar bitllets de banc...”

- Comentaris: Esmena de redacció realitzada.

- Obiols: “Treu de la primera pàgina totes les al·lusions a les anades a Saragossa: són impossibles. Posa-hi una altra cosa.”

- Comentaris: Dues supressions seguides. Possiblement substituït per Cartagena (2 vegades).

⁹⁴ Les paraules que queden subratllades en les cartes pertanyen a l'original d'Armand Obiols.

- Obiols: “Pàg.2 Deixa lo del canó, però supprimeix: «perquè era un canó molt capritxós...»”
- Rodoreda: “... em va dir que la història més valia llegir-la en els llibres que no pas escriure-la a canonades.”
- Comentaris: Esmena de supressió realitzada, tenint en compte que el canvi de “canó” per “canonades” el realitza Joan Sales.
- Obiols: “En el paràgraf següent substitueix València per Cartagena. Treu a la darrera pàgina l'al·lusió a la carta (Saragossa).”
- Comentaris: Dues esmenes realitzades de redacció i de supressió.

Capítol XXVII (edició definitiva, capítol XXX):

- Obiols: “Esplèndid. Com que la Julieta és la primera vegada que surt després del primer capítol, potser convindria que a la ratlla 4 dediquessis dues o tres ratlles al ball de la plaça del Diamant – que, per cert, no ha sortit més en els XXVII primers capítols, i potser caldria anomenar-la de tant en tant- no molt.”
- Comentaris: El capítol consta de tres pàgines parlant de la Julieta i coses que li passen (una aventura amorosa), però no hi ha cap al·lusió al ball de la plaça del Diamant. Per tant: esmena d'ampliació no realitzada.

Sisena Carta. “Viena. Dilluns, 19.9.1960. Nit”:

Capítol X (edició definitiva, capítol XI):

- Obiols: “Treu (ratlla 3 «com disparat»).”
- Rodoreda: “I que tot aquell patir em sortís fet crits per la boca i criatura per baix.”
- Comentaris: És de suposar que es refereix a aquesta frase. Esmena de supressió realitzada.
- Obiols: “No estic molt segur de «Me n’hauria pogut estar», però, passa.”

- Rodoreda: “I una vegada que la llevadora, va sortir a buscar aigua calenta li va dir groc i verd, me n’hauria pogut estar...”
- Comentarís: Comprenem que Obiols no n’estigués molt segur perquè costa d’entendre bé el sentit de les paraules d’en Quimet.
- Obiols: “Enganxaria: «... en pesava dos i mig. Se’ns fonia. Com un terròs de sucre a l’aigua. Quan només pesarà mig quilo, pensava, se’ns morirà, ara que ja el tenia.»”
- Rodoreda: “... al cap d’un mes d’haver nascut en pesava dos i mig. Se’ns fonia deia en Quimet. Se’ns fonia com un terròs de sucre a dins d’un got d’aigua. Quan només pesarà mig quilo, se’ns morirà, ara que ja el teníem...”
- Comentarís: Canvia el singular pel plural, però és una esmena de redacció seguida quasi fil per randa.
- Obiols: “Treu sobretot «La feina per mi: he de fer...»”
- Rodoreda: “En Quimet estava molt amoïnada i rondinava, la feina per mi, he de fer una columna nova...”
- Comentarís: Supressió no corregida.
- Obiols: “Treu, també, sense remissió: «A aquest tipus»”
- Comentarís: Supressió realitzada.
- Obiols: “Enganxa: «i li va pujar la sang al cap. I deia que aquesta vida...»”
- Rodoreda: “A l’últim en Quimet va perdre la paciència i li va pujar la sang al cap. I deia que aquella vida era una vida que no es podia viure...”
- Comentarís: Esmena de redacció realitzada.
- Obiols: “ (digues «Vam ficar el nen en una cambra» i no «el vam ficar en una cambra»)”.
- Rodoreda: “Va ficar el nen i el bressol en una habitació petita del costat del menjador...”

- Comentaris: Esmena de redacció realitzada, tenint en compte que el canvi de “cambra” per “habitació petita” el realitza a instància de Joan Sales.

- Obiols: “Enganxa: «El banyava, plors. Era molt nerviós. I s’anava tornant...»

- Rodoreda: “... El banyava, plors. Era nerviós. Era nerviós. I s’anava tornant com una mona amb les cames com fustetes.”

- Comentaris: Esmena de redacció subtilment i mitjanament realitzada (substitueix l’adjectiu “molt”, per la repetició de la frase).

- Obiols: “Aquestes petites correccions són molt importants. No convé de cap manera que la novel·la perdi mai el to poètic ni, sobretot, el to patètic que aconseguixes amb elements aparentment tan banals. El perill és que Quimet et quedi massa infeliç – o que t’hi quedi a base de quatre frases mal calculades. I quan el diàleg no és indispensable més val suprimir-lo. I dic indispensable pensant no en l’acció sinó en l’element poètic. Amb les modificacions que t’he dit el capítol és una meravella. Has de parlar de la rosa de Jericó, que surt al final, una mica abans, per preparar aquest final.”

- Comentaris: Efectivament, la rosa de Jericó surt al final del capítol tancant-lo, així mateix com la rosa queda tancada al néixer en Toni i és la mare d’en Quimet qui ve a buscar-la. Com li assenyala Obiols, Mercè Rodoreda introdueix en el capítol anterior (X, edició definitiva) un paràgraf on la mare d’en Quimet li dóna la rosa de Jericó i li explica la seva transformació. Per tant: una ampliació seguida.

Capítol XI (edició definitiva, capítol XII):

- Obiols: “Excel·lent. Enganxa: «la senyora Enriqueta em va dir que l’havia vist i que semblava... i jo li vaig dir... Vaig dir a en Quimet...»”

- Rodoreda: “Un dia la senyora Enriqueta em va dir que l’havia trobat molt ple de salut i molt sa i jo li vaig dir que es passava les nits en blanc martiritzat.”

- Comentaris: Esmena de redacció seguida.

- Obiols: “Esturça tant com puguis la tirada de Quimet sobre la cama i el fetge. És massa banal.”
- Comentaris: Esturçat del tot, perquè n’ha tret tota referència. Per tant: una supressió seguida.
- Obiols: “Treu en el paràgraf següent: «i els queixals» i el que diu el nen «em ballen les dentetes».”
- Comentaris: Dues supressions realitzades.
- Obiols: “Quants anys viu un colom? Troben el primer colom abans de la república (1931); molt més endavant quan desfan el colomar és l’any 36: han passat 5 o 6 anys, està bé?”
- Comentaris: És de suposar que Rodoreda sabia que els coloms viuen entre set i tretze anys aproximadament.
- Obiols: “Suprimiria en el segon paràgraf de la pàgina 2 «que faria una gàbia al terrat» (ja ho dius en el paràgraf anterior.)”
- Comentaris: Supressió realitzada.

Capítol XII (edició definitiva, capítol XIII):

- Obiols: “Molt bo. Comença: «En Quimet va fer el colomar».”
- Rodoreda: “Vam fer el colomar.”
- Comentaris: No és la primera vegada que Rodoreda canvia el singular de l’Obiols pel plural d’ella. Esmena de redacció seguida.
- Obiols: “Treu: «Li fem una distracció» i posa qualsevol altra cosa.”
- Comentaris: Supressió realitzada.
- Obiols: “No diguis quan baixarem a baix.”
- Rodoreda: “... però de moment ho vaig haver de baixar tot al pis...”

- Comentaris: Suposem que es refereix a aquesta frase. No és fàcil d'esbrinar. Esmena de lèxic corregida.

- Obiols: “Treu «Després ella... amb una ratlleta groga», perquè una mica més endavant dius: «I aleshores va sortir ella.»”

- Rodoreda: “Després va sortir el negre, negre de potes i gris d'ulls, amb el gris dels ulls voltat d'una ratlleta fent rodona, groga [...] I ella, com una senyora endolada, va sacsejar el cap i les plomes del coll...”

- Comentaris: Supressió realitzada.

- Obiols: “Al final treu «que un artista» i posa-hi qualsevol altra cosa.”

- Comentaris: Supressió realitzada i impossibilitat d'esbrinar per a què va ser substituïda.

Capítol XIII (edició definitiva, capítol XIV):

- Obiols: “Molt bo. Treu «amb pit de colom» a la primera pàgina. Ja hi ha prou coloms.”

- Comentaris: Supressió realitzada.

- Obiols: “Posa República amb minúscula.”

- Comentaris: Escriu república amb minúscula. Esmena catalogada d' “altres”, seguida.

- Obiols: “El primer paràgraf de la pàgina 2 està molt bé, però no sé què vol dir: «perquè jo no vaig ser mai com aquell dia». Explica-ho una mica.”

- Rodoreda: “Encara em recordo d'aquell aire fresc, un aire, cada vegada que me'n recordo, que no l'he pogut sentir mai més. Mai més [...] un aire que va fugir, i tots els que després van venir mai més no van ser com l'aire d'aquell dia que va ser com un tall en la meva vida, perquè va ser amb abril i flors tancades que els meus maldecaps petits es van tornar maldecaps grossos.”

- Comentaris: Esmena d'ampliació realitzada i esplaiada amb èxit i poesia.

- Obiols: “No m’agrada: «Quan em tanco a la cambra...»; posa una cosa més banal i neutra i enganxa-ho amb el paràgraf anterior.”
- Comentaris: Esmena de redacció seguida i possiblement substituïda per:
- Rodoreda: “... i en Mateu cada dia estava més enamorat de la Griselda i deia, quan estic amb la Griselda m’agafen tots els desmais del cor...”
- Obiols: “Treu: «i parlaven de l’esport que li convindria.»”
- Rodoreda: “I parlaven de l’esport que li convindria...”
- Comentaris: Supressió no corregida.
- Obiols: “Treu «Quins jueus». Parles de jueus tres o quatre vegades. Ací no ve a tomb: semblaria una obsessió.”
- Comentaris: Supressió realitzada.
- Obiols: “Treu al final «En Quimet va cridar una mica!... i tots vam anar a celebrar-ho». Banalíssim.”
- Comentaris: Supressió realitzada.
- Obiols: “Acaba amb l’acabament que en la còpia que tinc està escrit a mà, o sigui: «I des d’aquell dia no vaig poder estendre la roba al terrat perquè els coloms me l’empastifaven. La vaig haver d’estendre a la galeria. I gràcies.»”
- Rodoreda: “I des d’aquell dia no vaig poder estendre la roba al terrat perquè els coloms me l’empastifaven. L’havia d’estendre a la galeria. I gràcies.”
- Comentaris: Hi ha un canvi de temps de verb al final, però és una esmena de redacció realitzada.

Setena Carta. “Viena. Dimecres, 21.9.1960. Matí”:

- Obiols: “Aquesta novel·la pot quedar tan i tan bé que no hi has de plànyer cap esforç. Hi ha trossos llarguíssims que aniran a parar a totes les antologies de la prosa catalana,

per la frescor, la intensitat i la suprema lleugeresa. Poden anar perfectament al costat de les millors pàgines de B. Metge i de Ruyra. Felicitacions!”

Capítol I:

- Obiols: “És un dels més delicats i jo el modificaria bastant. [...] Tot el primer paràgraf està molt bé. Trauria només «com ploma d’ànec» perquè no em sembla una comparació adequada en boca de Colometa.”

- Comentaris: Supressió duta a terme.

- Obiols: “Trauria, i posaria una altra cosa, «que ni vaig saber si havien rifat» (no hi ha cap motiu per què no ho sàpiga).”

- Comentaris: Supressió realitzada.

- Obiols: “Trauria el «No badis» i «on és el nen?», inútils.”

- Comentaris: Dues supressions realitzades.

- Obiols: “Trauria, potser, una o dues coses de les que li deia la mare (p.ex. «Tapa’t el nas») i invertiria, per raons de sonoritat, les dues últimes; és a dir: diria «Beu-te la llet. Acotxa’t».”

- Comentaris: Rodoreda treu totes les coses que li diu la mare i ho substitueix, creiem, per un (es pot considerar, per tant, una esmena de supressió mig realitzada):

- Rodoreda: “... i jo sense la mare que només vivia per tenir-me atencions.”

- Obiols: “Enganxaria: «I la Julieta cridant: “No seguis, que et...” I davant dels ulls... i tothom amb alegria». A partir d’ací faria algunes modificacions. Seguiria, enganxat, «i els músics, toca que tocaràs, i tot d’una una veu a l’orella, que ni sabia d’on sortia: Ballem? I em vaig girar a mirar».”

- Comentaris: Lleugerament modificat (esmena de redacció realitzada en allò essencial):

- Rodoreda: “... i la Julieta cridant perquè la veu li passés per damunt de la música, ¡no seguis que et rebregaràs! i davant dels ulls les bombetes vestides de flor i les cadenetes

enganxades amb pasta d'aigua i farina i tothom content, i mentre badava una veu a l'orella va dir-me, ¿ballem?

Mig d'esma vaig contestar que no en sabia i em vaig girar a mirar.”

- Obiols: “Començaria el paràgraf dos així: «Tenia els ulls de mico i duia una camisa blanca... coll descordat».”

- Comentaris: El paràgraf següent no comença així, però la segona frase d'aquest diu (esmena de redacció mig realitzada):

- Rodoreda: “Tenia uns ullets de mico i duia una camisa blanca amb ratlleta blava, amarada sota dels braços, i amb el botó del coll descordat.”

- Obiols: “A partir d'ací pot venir, modificant-lo una mica, el diàleg que hi ha abans, potser avançat. Una part del diàleg el pot explicar ella en el paràgraf següent, que pot acabar així: «I tot d'una se'm va girar d'esquena i es va posar a cridar». Després d'això, a part, diria només: «Ei Cintet, no m'has vist l'americana? L'havia deixat al costat dels músics i s'han endut la cadira. Vinc de seguida. Vaig a buscar l'americana!»”

- Comentaris: Lleugerament modificat, però mantenint-ne l'essencial (esmena de redacció seguida):

- Rodoreda: “I aquell noi tot d'una se'm va girar d'esquena i es va aixecar de puntetes i es va decantar d'una banda a l'altra i es va tornar a girar de cara a mi i va dir, dispensi, i es va posar a cridar: ¡Ei!... ¿que m'heu vist l'americana? ¡Estava al costat dels músics! ¡En una cadira! ¡Ei!... I em va dir que li havien pres l'americana i que tornava de seguida i si volia fer el favor d'esperar-lo. Es va posar a cridar: ¡Cintet!... ¡Cintet!”

- Obiols: “A continuació, a part, «I la Julieta, ... va sortir de no sé on i em va dir» (no «em deia»). Més endavant, «I jo li vaig dir» (no «li deia»).”

- Rodoreda: “La Julieta, de color de canari, brodada de verd, va sortir de no sé on i em va dir, tapa'm que haig de treure les sabates [...] Li vaig dir que no em podia moure...”

- Comentaris: Esmena de verbs totalment escrita seguint els consells.
- Obiols: “L’últim paràgraf d’aquesta pàgina està bé: jo diria «I feia molta calor. I les criatures tiraven... i a terra hi havia... i als terrats i als balcons hi havia gent que tirava coets». Pots deixar, a continuació, les dues ratlles de conversa.”
- Rodoreda: “I feia calor. Les criatures tiraven coets i piules per les cantonades. A terra hi havia pinyols de síndria i ampolles buides de cervesa i pels terrats també engegaven coets. I pels balcons.”
- Comentaris: Tot i que l’esmena està lleugerament modificada, es pot considerar realitzada perquè els verbs subratllats són idèntics. A més, hi segueix un diàleg narrat amb en Quimet.
- Obiols: “Fins ací, tot va bé. A partir d’ací s’hauria de modificar. Jo modificaria fins a «i l’any que ve ballarem la toia aquí mateix». Potser aniria millor prescindir del diàleg i fer un soliloqui. Per exem. «Els músics suats i da-li! Tot com una decoració. I em vaig trobar amunt i avall. I ell em deia... I tararí, tararí! la trompeta. I la meva mare al cementiri de S. Gervasi...», etc.”
- Rodoreda: “Els músics contents i toquem. Tot com una decoració. I el pas doble. Em vaig trobar amunt i avall [...] vaig sentir la veu d’aquell noi que em deia [...] La cinta de goma clavada a la cintura i la meva mare morta i sense poder-me aconsellar...”
- Comentaris: Paràgraf seguint els consells de redacció quasi fil per randa.
- Obiols: “Deixa, sobretot, «La meva reina, va dir», tal com està en ratlla a part.”
- Comentaris: En ratlla a part hi ha (esmena de separació seguida):
- Rodoreda: “La meva reina, va dir.”
- Obiols: “Suprimeix en aquests paràgrafs «Sap què vol dir 14?». I més endavant, «Digues que és un pot de confitura» i «no hi seran a temps ni els apagafocs». Massa banal.”

- Comentaris: Tres supressions realitzades.
- Obiols: “A partir de «La meva reina, va dir» pot anar tal com està amb les petites modificacions que se t’acudin i que puguin justificar les correccions anteriors. Trauria, després de «i el vestit rebregat», «On és en Xavier?»”
- Comentaris: Supressió realitzada.
- Obiols: “Potser daria un pèl més d’importància al bateig de Colometa, per Quimet. Una mica abans podries posar, p.ex.: «Li vaig dir que em deia Natàlia, i encara riu...» I allargar una miqueta –dues o tres paraules- el «volta que volta Co-lo-me-ta...». No diguis «la batejo Colometa», pots dir «Li diré Col.», per ex. A partir de «I la meva mare morta, i jo em vaig aturar com una bleada...» fins al final està molt bé.”
- Rodoreda: “Vostè i jo ballarem un vals de punta a la plaça del Diamant... volta que volta... Colometa. Me’l vaig mirar molt amoïnada i li vaig dir que em deia Natàlia i quan li vaig dir que em deia Natàlia encara riu i va dir que jo només em podia dir un nom: Colometa...”
- Comentaris: Sensiblement igual, menys l’allargament de “volta que volta, Colometa”. Per tant: esmena de redacció feta i ampliació no seguida.

Capítol II:

- Obiols: “Esplèndid. Poquíssims retocs. En el segon paràgraf treu el «jo» després de «més segura».”
- Comentaris: Supressió feta.
- Obiols: “En el mateix paràgraf, després de «A la nit no havia dormit» posar per ex. «perquè havia tingut molta feina a casa». Treu abans «públic» després de «parc».”
- Comentaris: En la segona indicació la supressió està feta i en la primera creiem que la redacció (no seguida) és substituïda per:

- Rodoreda: “Al dematí havia fet molts disbarats pensant en la tarda perquè tenia un neguit que no em deixava viure.”
- Obiols: “A la segona pàgina supprimeix «i per dalt dels terrats de les torres... que els feia girar». Aquesta primera al·lusió als coloms no cal.”
- Comentaris: Supressió realitzada.
- Obiols: “A la pàgina 3 treu «Vigila»; deixa tot el que ve després.”
- Comentaris: Supressió duta a terme.
- Obiols: “Enganxa «va dir, “Pobra Maria”. I altra vegada les mares dels Reis...».”
- Rodoreda: “... va dir, pobra Maria... I altra vegada les mares dels Reis Catòlics...”
- Comentaris: Esmena de redacció seguida.
- Obiols: “En lloc de «Faré més mobles...» posa, «Em va dir que faria uns mobles que cauria..., perquè per alguna cosa era ebenista, i que jo era la M.D. i ell era com si fos S.J.»”
- Rodoreda: “...va dir, pobra Maria [...] I que em faria uns mobles que així que els veuria cauria d’esquena perquè per alguna cosa era ebenista i que ell era com si fos Sant Josep i que jo era com si fos la Mare de Déu.”
- Comentaris: Esmena de redacció seguida.
- Obiols: “Suprimeix, en el paràgraf següent, «i els coloms i la canya que ja havíem plegat».”
- Comentaris: Supressió feta.
- Obiols: “Suprimeix més avall, «Com ho saps que serà...?» «Perquè comprarem...»”
- Comentaris: Dues supressions realitzades.
- Obiols: “Suprimeix, a la pàgina següent, «I hem de marxar?» «Sí» (innecessari i allarga massa el diàleg).”
- Comentaris: Dues supressions realitzades.

- Obiols: “Quatre ratlles abans d’acabar aquesta pàgina: treu la «i» de «si volia anar a peu» i posa punt. «Jo li vaig dir:».”
- Comentaris: Impossibles de trobar aquestes referències. Per tant: una supressió indeterminada.
- Obiols: “En lloc de dir a l’acabament, «hi hauria hagut un daltabaix» digues una altra cosa, per ex., «vés a saber què hauria passat». Tot el que queda és de primera.”
- Rodoreda: “... entre el merlot i tot plegat, no sé pas què hauria passat!...”
- Comentaris: L’acabament de la redacció segueix el suggeriment.

Vuitena Carta. “Viena. Dijous, 22.9.1960. Matí”:

Capítol III:

- Obiols: “Primera pàgina. Trauria «Espiaves?» i enganxaria això «... havia vingut a mirar com treballava i que, mentre jo acompanyava... el meu darrera.»”
- Comentaris: Supressió feta i suggeriment de redacció seguit:
- Rodoreda: “... havia vingut a mirar com treballava. I va dir que, mentre acompanyava una clienta a triar una capsa de xocolatins a l’aparador de la dreta, el pastisser em seguia amb els ulls, no a mi, sinó al meu darrera.”
- Obiols: “Trauria «Que ja estava tip de patir... amb les meves formes!» Trauria «que depenen de la respiració i que no volia acabar tuberculós... amb cullereta de cafè». Posa una altra cosa menys ridícula.”
- Comentaris: Dues supressions seguides i és impossible de destriar per a què és substituït.
- Obiols: “Pàgina 2: Les veces són llegums? Assegura-te’n.”
- Comentaris: Mercè Rodoreda per assegurar-se’n treu el mot “llegums” i utilitza tres vegades el mot “veces”. Per tant: una precisió seguida.

- Obiols: “Cap al final de la pàgina, fes aquesta inversió: «I un llaç a cada clau».
- Després posa: «Es veu que a vostè li agraden les cintes, li vaig dir.»”
- Rodoreda: “I un llaç a cada clau de la porta.
- A vostè li agraden molt les cintes, li vaig dir.”
- Comentaris: Dos ajustaments de redacció als suggeriments.
- Obiols: “Pàgina 3, primera ratlla, afegeix «la meva mare» entre «porta» i «em va preguntar».”
- Rodoreda: “I quan érem al peu de la porta d’entrada la seva mare em va preguntar...”
- Comentaris: Una precissió corregida.
- Obiols: “A mitja pàgina posa «potser serviran per la nena, si en tenim una», en lloc de «més endavant».”
- Rodoreda: “- Potser serviran a la nena, si en tenim una...”
- Comentaris: Esmena de redacció quasi calcada.
- Obiols: “Enganxa «com un ocell i va dir: “I ca, dona”».”
- Rodoreda: “... i es va posar content com un ocell, i va dir, i ca, dona...”
- Comentaris: Esmena de redacció seguida.
- Obiols: “Pàgina 4: Jo diria: «Menjaven sense dir-se res i dormien sense dir-se res» i suprimiria «Vivien sense dir-se res».”
- Comentaris: Rodoreda ho modifica sensiblement, però manté el seu propi criteri. Per tant: esmena de supressió mig seguida.
- Rodoreda: “Ella i el meu pare van passar molts anys barallant-se i molts anys sense dir-se res. Passaven les tardes dels diumenges asseguts al menjador sense dir-se res.”
- Obiols: “Cap al final: digues, només «I quan ens vam separar amb en Quimet» i no «amb en Quimet i en Cintet», perquè això no vol dir res.”
- Rodoreda: “Quan ens vam dir adéu amb en Quimet al peu de la parada...”

- Comentaris: Esmena de redacció corregida.
- Obiols: “Posa «... en Cintet li deia» no «li preguntava.»”
- Rodoreda: “vaig sentir que en Cintet li deia...”
- Comentaris: Esmena de lèxic corregida.
- Obiols: “Treu «D’on l’has treta, tan bufona?» Cintet, en principi, ja ho ha de saber – era a la plaça del D. La nit del ball. Posa per ex. «No sé d’on l’has treta tan bufona?», que és una manera de parlar.”
- Rodoreda: “... no sé pas d’on l’has treta tan bufona...”
- Comentaris: Esmena de redacció seguida, introdueix un “pas” reafirmant la negació.
- Obiols: “«I en Quimet li va dir...» canvia el que ve («caminant amunt d’esquena» no vol dir res). «Amb el seu posat de setciències» tampoc és bo i modifica-ho. «Em sembla que tinc distracció...» és horrible: posa una altra cosa. Les tres ratlles que vénen, molt bones.”
- Comentaris: Davant d’aquestes tres supressions seguides, Rodoreda opta per resumir, dient:
- Rodoreda: “I vaig sentir el riure d’en Quimet, ha, ha, ha...”

Capítol IV:

- Obiols: “Primera pàgina tota bona. Però posaria la frase «Gairebé no hi vèiem i... de la tarda» entre «i feien mal.» i «A fora plovia», és més lògic.”
- Rodoreda: “... i les llagostes duïen cuirassa de ferro i mataven a cops de cua. A fora plovia [...] Gairebé no hi vèiem i era el començament de la tarda...”
- Comentaris: Entre claudàtors hi ha quatre ratlles parlant de la pluja i després del “començament de la tarda” hi segueixen set ratlles més parlant poèticament d’aquest fenomen atmosfèric. Per tant: esmena de redacció no seguida.

- Obiols: “2a. pàgina: ratlla 4. Posa «li vaig fer saber» en lloc de «li vaig dir», per poder posar «em va dir» a continuació de «—Es veu que és molt modern.»
- Rodoreda: “Li vaig dir que en Quimet es volia comprar una moto i em va dir que es veia que era molt modern.”
- Comentaris: Esmena de lèxic no seguida. A més, hi ha un canvi de diàleg directe a diàleg indirecte, fruit de les moltes revisions de la novel·la efectuades per l’autora i dels consells a dretcient d’Obiols.
- Obiols: “Suprimeix: «Però què és aquesta Maria?», inútil.”
- Comentaris: Supressió realitzada.
- Obiols: “«El pis estava perdut», no és un castellanisme?”
- Rodoreda: “El pis estava abandonat.”
- Comentaris: Esmena de lèxic seguida.
- Obiols: “Talla després de «de color de caramel»; suprimeix també el paràgraf següent.
- Rodoreda: “... i vaig trobar un niu d’ous llarguets de color de caramel, i en Quimet em va dir, busca que encara en trobaràs més.”
- Comentaris: És difícil de saber si la frase referida al Quimet és la qual li aconsella tallar. Per tant: supressió indeterminada.
- Obiols: “Adoba una mica el paràgraf que comença «El paper del menjador...» Després de «que feien cercol», posa «En Quimet va dir que volia...»
- Rodoreda: “El paper del menjador era un paper amb ratlletes que feien cercol. En Quimet va dir que volia un paper verd poma...”
- Comentaris: Esmena de redacció seguida.
- Obiols: “Després de «En Mateu desfeia la cuina» posa «perquè en Quimet en volia una de nova, penjada» i segueix «i un amic seu s’enduia...».

- Rodoreda: “... I una cuina nova [...] En Mateu de seguida es va posar a desfer la cuina, i un manobre, amb els pantalons plens de pedaços, s’enduia la runa i la carregava...”
- Comentaris: Esmena de redacció no seguida. Entre claudàtors hi ha tres línies.
- Obiols: “El que has de canviar és el que ve després de «gratàvem el paper». El fet que s’adonés que Quimet no hi era no té absolutament cap importància. Un cop modificat aquest trosset, enganxa «Quan ja era fosc, ens rentàrem les mans i vam marxar. Entre el nostre replà i el de sota, la paret de l’escala estava guixada, etc.» suprimint tot el que hi ha entremig, absolutament inútil i massa minuciós.”
- Rodoreda: “Amb en Cintet vam començar a mullar les parets del menjador, i amb una rasqueta rascàvem el paper. Al cap d’una estona de treballar ens vam adonar que en Quimet no hi era. [...] Quan ja era fosc i ens rentàvem les mans va tornar en Quimet i va dir... [...] Entre el nostre replà i el del primer pis la paret estava guixada...”
- Comentaris: Esmena de redacció no seguida. Entre ambdós claudàtors hi ha nou línies en cadascun d’ells.
- Obiols: “Després de «i a menjar popets» fes punt i a part.”
- Rodoreda: “... i a menjar popets. A mitja setmana ens vam barallar altra vegada amb en Quimet per culpa de la seva mania amb el pastisser.”
- Comentaris: Esmena de separació suggerida no seguida.
- Obiols: “En lloc de «i me li tiraré a sobre» posa «i ja em sentirà».”
- Rodoreda: “- Si el torno a veure que et mira el darrera amb aquells ulls, entraré i ja em sentirà, cridava.”
- Comentaris: Esmena de lèxic seguida.
- Obiols: “Última pàgina. Acaba amb «que ens la faria a meitat de preu» i suprimeix les 4 últimes ratlles, inútils.”
- Rodoreda: “... que ens el donaria a meitat de preu.

— No sé com t’ho fas, va dir-li en Quimet.

I en Mateu, tot ros i amb els ulls blaus, reia content i ens mirava a poc a poc, ara l’un ara l’altre.

— Manetes.”

- Comentaris: Supressió suggerida no seguida.

- Obiols: “Treballa amb calma. Amb cinc o sis pàgines diàries tens temps de fer-ho tot. Però convé que quedi molt bé.”

Novena Carta. “Viena. Divendres, 23.9.1960. Matí”:

Capítol v:

- Obiols: “El capítol v és fluixíssim... Fins «vam anar a beneir» està molt bé. Però jo modificaria l’últim paràgraf: suprimiria, evidentment, «El teu pare és un fresc» i tot el que queda a partir de «Si vol un convidat...» i, sobretot, «Un cop serem casats, rovellons a la brasa».”

- Comentaris: Tres supressions fetes.

- Obiols: “Fetes aquestes supressions, indispensables, jo canviaria el temps del verb de la segona frase; diria: «Vaig anar a demanar-li la teva mà i va fer el desmenjat i em va dir que era el tercer i que a veure si seria l’últim», etc.”

- Rodoreda: “- Vaig anar a demanar-li la teva mà i va fer el desmenjat i em va dir que jo era el tercer i que a veure si seria l’últim, per fer-me’n venir més ganes.”

- Comentaris: Esmena de verbs seguida fil per randa, amb l’addició del pronom personal “jo”.

- Obiols: “Tot el dels palmons és fluix, inútil i excessivament llarg. Està bé el començament i jo el deixaria tal com està fins «... la palma ja tenia mitja cara pelada» [...] Talla, doncs, després de «ja tenia mitja cara pelada», afegeix alguna cosa, per arrodonir i passa a la pàgina 3:...”

- Rodoreda: “... i quan ens en vam adonar la palma ja tenia mitja cara pelada.”
- Comentaris: Supressió seguida.
- Obiols: “... pàgina 3: «Vam anar a dinar a casa de la mare d’en Quimet». Treu, en el paràgraf següent «van arribar a les mans» (digues el mateix, però d’una manera més directa, «la va pegar», per ex.)”
- Comentaris: Rodoreda opta per traure tota al·lusió agressiva i no hi apareix ni una cosa ni l’altra. Per tant: esmena de redacció indeterminada.
- Obiols: “Treu, també, «i les notícies ja són velles...» Treu més endavant «per batxillera» i utilitza una altra paraula.”
- Comentaris: Dues supressions realitzades.
- Obiols: “Tallaria després de «Però el dimoni va guanyar, va dir en Quimet».”
- Comentaris: Aquesta frase no apareix en l’obra definitiva, tan sols el mot “dimoni”. Per tant: una supressió indeterminada.
- Obiols: “Després, nou paràgraf, amb el començament redactat, més o menys així: «Va començar a salar-se el plat amb el saler conill i va dir a la seva mare que no hi havia posat ni un gra de sal i que havia passat el dematí fent llacets i el menjar sense sal.»”
- Rodoreda: “I en Quimet aleshores va dir que el dimoni, i quan va dir, el dimoni, va callar dirigint-se a la seva mare i tot salant-se el plat amb el saler conill li va dir, miri, ¿veu?, ni un gra de sal. Ha passat el dematí fent llacets i ni un gra de sal.”
- Comentaris: Rodoreda refon l’esmena anterior i aquesta i en fa una nova versió. Es pot considerar una esmena de redacció seguida a mitges.
- Obiols: “A partir d’ací tot igual. Suprimiria tot el paràgraf següent, és a dir: «- El dimoni, que es viu...» Afegeix unes ratlles per acabar l’escena.”
- Comentaris: Aquesta frase exacta no hi és, però sí vint-i-nou línies on surt sovint el dimoni. En conseqüència: supressió indeterminada.

- Obiols: “Comença després «L’altre diumenge...»”
- Comentaris: El paràgraf següent comença així. Per tant: esmena de redacció seguida.
- Obiols: “Treu ací la història del cap de caçador fins a «Mentre preniem cafè...» Pots substituir-ho per alguna cosa que tingui una mica de relació amb els personatges.”
- Comentaris: Supressió realitzada.
- Obiols: “Suprimiria «-Comprarem una màquina de trinxar...» I enganxaria el paràgraf anterior amb el següent.”
- Comentaris: Supressió realitzada.
- Obiols: “Fins a «... foradada per dintre estàvem perduts» pots deixar-ho tal com està.”
- Rodoreda: “... perquè potser tenien l’aigüera en aquella banda i que si la tenien foradada estàvem perduts.”
- Comentaris: Esmena de redacció seguida.
- Obiols: “Suprimeix «- Calma, va dir en Cintet...» inútil.”
- Comentaris: Supressió realitzada.
- Obiols: “Comença «Vam anar, amb en Mateu i en Cintet a casa dels veïns i ens van rebre...»”
- Rodoreda: “Van anar tots tres a casa dels veïns i els van rebre malament...”
- Comentaris: Hi ha modificacions a l’esmena. Per tant: esmena de redacció corregida a mitges.
- Obiols: “Treu «En Mateu, amb els ulls...» fins a «seria pagar-la a mitges.»”
- Rodoreda: “En Mateu va dir que si s’havia de fer una reparació el millor seria pagar-la a mitges.”
- Comentaris: Esmena de supressió seguida a mitges.
- Obiols: “Treu «Quan el propietari veí...» fins a «carregat de manies». Afegeix, potser una altra cosa.”

- Comentaris: Supressió corregida.
- Obiols: “Escriu-me. I treballa en la novel·la – però sense matar-t’hi. Pot ésser un gran llibre.”

Desena Carta. “ [Viena]. Dijous, 29.9.1960. Nit”:

Capítol XXXIV (edició definitiva, capítol XXXVII):

- Obiols: “Està molt bé. Alguns detalls a corregir – o a aclarir: Què vol dir (p.1) «la porta que donava a la botiga i al menjador»? Deus voler dir la porta de la bot. al menjador.”
- Rodoreda: “La porta de la botiga al menjador no tenia porta.”
- Comentaris: Esmena de redacció corregida.
- Obiols: “Posa, a la pàg.2, «i sobre la consola» (hi ha un «damunt» a la línia anterior i un «capdamunt» a tocar.”
- Rodoreda: “Era així: de la cortina de la japonesa fins a l’acabament, que era una sala amb sofà i butaques amb funda i una consola, hi havia un passadís.”
- Comentaris: No hi ha senyals de cap “sobre”, ni de “damunt”, ni de “capdamunt”..., senyal de les múltiples revisions a què fou sotmesa la novel·la. Per tant: una esmena de lèxic indeterminada.
- Obiols: “Treu, en el paràgraf següent, «Rates, no, va dir. Només ratolins». En un altre capítol resulta que ha entrat una rata.”
- Rodoreda: “... perquè per aquests balcons entraven rates. Rates petites amb les potes molt fines i llargues.”
- Comentaris: Esmena de supressió corregida per la supressió i el canvi.
- Obiols: “A l’última pàgina diu «tenia dos matalassos com el llit de la mare d’en Quimet.» No ho puc comprovar ací, però em sembla que C. diu que el llit de la mare de Qui. en tenia tres. Fes la comprovació.”

- Comentaris: No hi ha cap referència al nombre de matalassos en la descripció del llit de l'adroguer. Per tant, esmena de precisió corregida.

Capítol XXXV (edició definitiva, capítol XXXVIII):

- Obiols: “Està bé, però jo trauria tota la part del primer paràgraf que parla del temps, a partir de «I un dia li ho vaig dir...» És inútil i sobretot massa llarg. Posa-hi una altra cosa, si no el capítol quedarà curt.”

- Comentaris: Supressió duta a terme.

Capítol XXXVI (edició definitiva, capítol XXXIX):

- Obiols: “Molt bé. A la pàgina 2, en lloc de «Em presentava» posa «Em presentà» o, millor, «M'allargà».”

- Rodoreda: “Em va posar davant els ulls una llauna quadrada, plena fins a dalt de tot de sostres i sostres de galetes...”

- Comentaris: Esmena doblement corregida utilitzant una altra alternativa a la presentada per Obiols. Per tant: una esmena de lèxic mig corregida.

- Obiols: “Després de «mirant-me fort» posa dos punts. A part, com ara «- No em puc casar...», sense els punts suspensius abans. Després de «Això va dir» hauria de dir, em sembla, «que es volia casar però que no podia fundar una família», i no el que diu.”

- Rodoreda: “I va estar una bona estona callat i va dir aixecant el cap i mirant-me fort: em voldria casar, però no puc fundar una família...”

- Comentaris: Esmena de redacció realitzada. Continua amb una frase molt similar, reafirmant l'esmena d'Obiols.

- Obiols: “A la darrera pàgina: «per culpa de la guerra»; no ho puc comprovar, ara; però, estàs segura que l'adroguer va fer la guerra? Tens raó, segurament, i confonc ara l'adroguer amb el veí que diu a Quimet que, degut als anys no pot anar a la guerra.”

- Comentaris: Ambdós, sobretot, Rodoreda, tenien raó.

Onzena Carta. “ [Viena]. Dijous, 29.9.1960. Nit”:

- Obiols: “Ja t’he escrit, avui; però encara tinc temps. Si no m’afanyo, no et podré parlar de tots els capítols de la novel·la.”

Capítol XXXVII (edició definitiva, capítol XL):

- Obiols: “No diguis «El van esguerrar al front», digues «a la guerra», que és el que normalment dirien senyores com la senyora Enriqueta i la Col.”

- Rodoreda: “I ella em va dir, el devien esguerrar a la guerra...”

- Comentaris: Esmena de lèxic endreçada.

- Obiols: “No diguis «Tinc el problema dels nens...», digues simplement «I com ho dic als nens?»”

- Rodoreda: “ - ¿I com ho dic als nens?”

- Comentaris: Esmena de lèxic corregida.

- Obiols: “Treu. «I més tard, mentre li feia el llit... el paravent del racó»; inútil i tot aquest tros queda lleugerament llarg i repetit.”

- Comentaris: Supressió realitzada.

- Obiols: “A la segona pàgina treu una de les aranyes; la primera o la segona sobren i allargassen inútilment.”

- Rodoreda: “A la sala de les campanes de vidre vaig trobar una teranyina. S’havia fet de campana a campana.”

- Comentaris: Treu les dues aranyes, no una. Per tant: supressió realitzada.

- Obiols: “Treu: «I la veu de la senyora Enriqueta: El benestar. El benestar», inútil.”

- Comentaris: Supressió duta a terme.

- Obiols: “També trauria: «I l’Antoni al cap de dos o tres dies» fins a «coloms, coloms». Has d’alleugerar una mica aquest capítol traient aquestes coses inútils.”

- Comentaris: Supressió duta a terme.

- Obiols: “També tallaria del final, o modificaria una mica, a partir de «i quan li vaig haver dit...» perquè no m’agrada «va contestar que ell pel que fa als sentiments era un príncep.» Digues una cosa més natural. Pots deixar «I va dir la veritat.»”

- Rodoreda: “... i quan li vaig dir que encara que fos pobra era delicada de sentiments, va contestar que, ell, era com jo. I va dir la veritat.”

- Comentaris: Esmena de redacció acomplerta.

Capítol XXXVIII (edició definitiva, capítol XLI):

- Obiols: “Aquest capítol s’ha d’adobar bastant. Després dels tres anteriors resulta, ja, una mica monòton. Treu les tres primeres frases (no cal explicar la cosa de les rateres), comença el capítol a «l’endemà mateix de casats...»”

- Comentaris: No hi ha cap al·lusió a les rateres, però sí hi ha una frase de tres línies referida als nens abans del començament que Obiols li assenyala. Per tant, una esmena de supressió corregida i una esmena de redacció no corregida.

- Obiols: “A la pàgina següent posa «Un dia vam caçar una rateta» (i no «I vam caçar...»)”

- Rodoreda: “Un dia vam caçar una rata molt petita.”

- Comentaris: Esmena de redacció corregida.

- Obiols: “Suprimeix des de «Els nens miraven esgarrifats» fins a «no ens quedéssim sense clients.» Tot això és inútil i sense color. Pots substituir aquesta part del paràgraf amb alguna cosa: per ex. quan pensa en el vestit del dimoni que explicava en Quimet pot recordar altres coses del primer marit o de la misèria que va passar durant la guerra, o qualsevol altra cosa.”

- Comentaris: Supressió realitzada i substitució (ampliació feta) per l’anècdota de la rata caçada, amb detalls del dimoni que explicava en Quimet. El final del capítol és molt emotiu.

Capítol XXXIX (edició definitiva, capítol XLII):

- Obiols: “Aquest capítol està bé. Retocs: segon paràgraf: supprimeix («L’Antoni abocava... els hi regalessin»).- Comentaris: Supressió duta a terme.
- Obiols: “Posa, en lloc de friccionava, una altra paraula (fregava, per ex.).”
- Rodoreda: “Mentre jo la fregava de dalt a baix amb aigua de colònia.”
- Comentaris: Esmena de lèxic corregida.
- Obiols: “No posis «que l’havien donat per mort» posa «que havien dit que era mort».”
- Rodoreda: “... la nena va dir que una amiga seva del col·legi que també havia fet la primera comunió aquell matí tenia el seu pare que se n’havia anat a la guerra, que havien dit que era mort i...”
- Comentaris: Esmena de lèxic corregida.
- Obiols: “Treu al començament del 3r paràgraf «Faria com el pare... la Rita.»”
- Comentaris: Supressió duta a terme.
- Obiols: “Pàgina 2: treu «i balcó tancat per les rates... totes mortes». No parlar-ne més.”
- Comentaris: Supressió realitzada.
- Obiols: “Treu «i cinc cèntims del mateix» (repeteix, p.ex. «i amunt i avall»).- Rodoreda: “Parets i parets i passadís i parets i passadís i jo amunt i avall rumiant la mostra...”
- Comentaris: En aquest paràgraf Rodoreda repeteix “i amunt i avall” fins a quatre vegades en onze línies. Per tant: esmena de lèxic corregida.
- Obiols: “Treu, més avall, «com el primer».”
- Comentaris: Supressió indeterminada.
- Obiols: “Treu al final del paràgraf: «Te’n recordes quan deia... els queixals?»”
- Rodoreda: “... ¿Te’n recordes? ¿Te’n recordes?”

- Comentaris: Supressió corregida.
- Obiols: “Treu, a l’última pàgina, «I després de tant de temps que no sortia... es reien de mi».”
- Rodoreda: “I tots van dir que en tenia la culpa tant de temps de viure tancada a casa, però de mica en mica havia d’esforçar-me i sortir.”
- Comentaris: Supressió corregida.

Dotzena Carta. “Viena. Diumenge [dissabte], 1.10.60”:

Capítol XL (edició definitiva, capítol XLIII):

- Obiols: “Està molt bé. Hi ha un problema. Aquest capítol, que en realitat és continuació de l’anterior, que acaba dient que va començar a anar als parcs, dóna, per altra banda, la impressió que han passat alguns anys. Aquesta impressió ve del fet que la Rita, que fins ara semblava una nena, sembla, tot d’una, una noia gran. Es pot adobar posant, a continuació de «la Rita» (segona ratlla) alguna cosa així: «que ja era grandeta».”
- Comentaris: Esmena de redacció mig corregida, perquè, Rodoreda, poetessa, no ho resol com diu l’Obiols, sinó com segueix:
- Rodoreda: “Vaig veure caure moltes fulles i vaig veure néixer molts brots. Un dia, mentre dinàvem, la Rita va i diu que vol aprendre idiomes...”
- Obiols: “No m’acaba d’agradar l’últim paràgraf d’aquest capítol. Tot lo dels coloms i de la senyora del parc és de primera. A la segona pàgina, després de «no s’enterbolia ni quan feia calor» jo afegiria «L’endemà ho vaig explicar a una senyora...»”
- Rodoreda: “L’aigua dels abeuradors no s’enterbolia ni quan feia calor...
I l’endemà ho vaig explicar a una senyora que es va asseure al meu costat...”
- Comentaris: Esmena de redacció seguida.

- Obiols: “Potser, en lloc del paràgraf final, que no m’acaba d’agradar, hi posaria un altre per preparar el gran salt de temps que separa aquest capítol del que ve. Diria, per exemple, «I dels sis o set anys que van venir després, a penes me’n recordo. Tot anava bé i no vaig tenir cap disgust gros.» En fi, una cosa per l’estil.”

- Comentaris: Esmena d’ampliació no seguida. No hi ha res semblant al final d’aquest capítol. L’únic que fa referència al pas del temps, i és amb el què acaba el capítol, és el següent:

- Rodoreda: “I anava pels carrers deserts i vivia a poc a poc...”

Tretzena Carta. “ [Viena] Diumenge [dissabte], 1.10.60. Nit:

(mateix dia de la carta anterior).

Capítol XLI (edició definitiva, capítol XLIV):

- Obiols: “Potser només es tracta d’algunes supressions. Ratlles 3 i 4: posa, només: «L’Antoni li va dir que havia acabat els estudis i que havia arribat l’hora», etc. Suprimeix «perquè ell estava disposat a pagar-li la carrera.»

- Comentaris: Una esmena de redacció i una esmena de supressió indeterminades. Aquí Rodoreda fa un canvi, potser, per adobar l’espai de temps transcorregut al·ludit al capítol anterior, i fa que el Toni no hagi acabat encara els estudis i, per tant, diu:

- Rodoreda: “L’Antoni va dir al noi que li agradaria saber si havia pensat què volia fer quan seria gran, que potser, com que era estudiós i seguia bé els estudis, li agradaria seguir carrera i que comencés a rumiar quina carrera li agradaria seguir.”

- Obiols: “Suprimeix, més avall, «que això d’una carrera... que no existia» i enganxa «l’havien polit, però que ja sabia prou coses». Enganxa també «que ell era pràctic i no es volia moure de casa i volia ser adroguer com ell». Treu «que era el seu pare». Redacta així la darrera frase d’aquest paràgraf: «I li va dir que fer d’adroguer era una feina per no... però de poc lluïment...» Suprimeix «i passa que no t’he vist.»

- Rodoreda: “Va dir que ell no tenia ganes de seguir carrera, que els estudis que feia els feia per saber algunes coses que s’han de saber, perquè és necessari fer estudis i que estava molt content de fer-los, perquè el polien, però que ell era pràctic i que no es volia moure de casa i que tot el que li demanava era que el deixés ser adroguer com ell perquè [...] I li va dir, t’he de fer una reflexió: fer d’adroguer és una feina per no morir-se de gana. Però és una feina de poc lluïment.”

- Comentaris: Malgrat les desviacions o modificacions es pot dir que tot el paràgraf queda esmenat a gust d’Obiols. Per tant: dues supressions fetes i una esmena de redacció també feta.

- Obiols: “En el paràgraf següent enganxa «l’Antoni anava dient “No m’ho mereixo, no m’ho mereixo”, i encara va dir...» Suprimeix «No m’ho mereixo. Deia des de darrera el paravent. No». Em sembla que així quedaria millor. Tot el que ve és de primera. L’últim paràgraf extraordinàriament bo.”

- Rodoreda: “I quan anàvem cap a dormir, passadís avall, l’un darrer l’altre, l’Antoni anava dient com si no s’ho sabé acabar, no m’ho mereixo... no m’ho mereixo... però encara va dir que creia que el noi feia un disbarat...”

- Comentaris: Esmenes corregides: una supressió i una de redacció.

Capítol XLII (edició definitiva, capítol XLV):

- Obiols: “Alguns retocs. Treu el nom de Rosa a la primera i a la sexta ratlla; posa per ex. «la minyona», perquè és la primera vegada que surt aquest nom.”

- Rodoreda: “La Rosa planxava i jo seia en el sofà amb funda [...] Vaig dir a la Rosa que tornava de seguida.”

- Comentaris: Diferentment a tantes vegades, Rodoreda no fa cas, però és que ella ja ha introduït el nom de la minyona, Rosa, en el capítol XLI: “Li vaig dir que es deia Rosa”. Per tant, es pot considerar una esmena de redacció corregida.

- Obiols: “Suprimeix «i tot i que em va dir... de tot el barri» i enganxa els dos caps.
- Rodoreda: “... l’Antoni em va dir que el jove que em volia veure era el jove que feia més goig de tot el barri.”
- Comentarís: Esmena no del tot corregida. Per tant, supressió mig feta.
- Obiols: “Posa «com una ala de merlot», i no «com ploma de merlot», una mica literari.
- Rodoreda: “... amb els cabells negres com ala de merlot.”
- Comentarís: Esmena de lèxic corregida.
- Obiols: “En lloc de «Va dir que tenia dos vicis» posa «un vici» i suprimeix sense pensar-hi gens les ratlles del futbol. Enganxa: «i que aquest vici era la feina...»”
- Rodoreda: “Va dir que tenia un vici, la feina. Sóc molt treballador.”
- Comentarís: Una esmena de redacció i una supressió corregides.
- Obiols: “No diguis «i que l’època era de closca de cacauet.» Digues qualsevol altra cosa, una cosa neutra, per ex. «era dolenta.»”
- Rodoreda: “Va dir que el restaurant bar li permetia de viure i d’estalviar, tot i que l’època era dolenta...”
- Comentarís: Esmena de lèxic corregida.
- Obiols: “Suprimeix, més endavant, «encara que fos per merèixer.»”
- Comentarís: Supressió feta.
- Obiols: “En lloc de «de les coses més boniques que tenim» posa, per ex. «del món.»”
- Rodoreda: “... poguéss passat bons estius a la vora del mar que, per ell, era una de les coses més boniques del món.”
- Comentarís: Esmena de lèxic seguida.
- Obiols: “Treu el «Ja veurà» i comença «Sóc fill d’uns pares...».”
- Rodoreda: “-Sóc fill d’uns pares molt units.”
- Comentarís: Esmena de redacció seguida i una supressió feta.

- Obiols: “Acaba el paràgraf així: «Quina sort el dia que el vaig topat!» i treu «Vicenç» que, altrament, és el nom del fill.”
- Rodoreda: “... el que diu la meua mare del meu pare, que tota la vida només li he sentit a dir: ¡quina sort, el dia que el vaig topat.”
- Comentaris: Una esmena de redacció feta i una supressió feta.
- Obiols: “Suprimeix, en el paràgraf següent,: «que havíem de ser els seus advocats».”
- Comentaris: Supressió feta.
- Obiols: “Substitueix «no arribaríem enlloc» per una altra fórmula, p.ex. «no aniria bé».”
- Rodoreda: “Li vaig dir que parlaria amb la Rita, però que la meua filla tenia un mal geni i que potser, d’aquella manera, no arribaríem enlloc.”
- Comentaris: Esmena de lèxic no corregida.
- Obiols: “Jo no posaria «va tornar de les seves classes»; posaria «va tornar a casa».”
- Rodoreda: “Tal dit tal fet. Quan la Rita va tornar a casa li vaig dir...”
- Comentaris. Esmena de lèxic seguida.
- Obiols: “Treu, més endavant, el «Sóc independent.»”
- Comentaris: Supressió feta.
- Obiols: “Són supressions petites, però importants. Les frases i paraules que et senyalo trenquen sensiblement el to general.”

Capítol XLIII (edició definitiva, capítol XLVI):

- Obiols: “Aquest capítol és fluix. La primera pàgina va bé. Treu, a l’acabament, «ni amb Vicenç ni amb l’amo... del Perú».”
- Comentaris: Supressió mig corregida. És de suposar que es refereix a la següent frase:
- Rodoreda: “Tot d’una la Rita deia que s’havia acabat el prometatge i que no es volia casar ni amb en Vicenç ni amb ningú.”

- Obiols: “De la segona pàgina ho trauria tot a partir de «I les coses anaven així quan va arribar l’hora...», és a dir, tota la cosa del servei militar. Faria aquesta pàgina nova, parlant de qualsevol altra cosa.”

- Comentaris: Malgrat que la supressió està feta, l’últim paràgraf del capítol parla de quan el Toni farà de soldat a Barcelona. Per tant: una supressió corregida i una supressió no corregida.

Catorzena Carta. “Viena. Dimarts [dimecres], 5.10.1960. Nit”:

Capítol XLIV (edició definitiva, capítol XLVII):

- Obiols: “Està molt bé i només cal fer-hi uns retocs insignificants. A la primera pàgina, en lloc de «que va ser un festeig llarg» jo posaria «que va durar uns tres anys», per precisar una mica...”

- Rodoreda: “I del festeig per acostumar-se l’un a l’altre, que va ser un festeig llarg...”

- Comentaris: Esmena de lèxic no corregida.

- Obiols: “Per la mateixa raó, cap al final de la pàgina, jo diria «I cap al parc: que també em cansava. Feia tant de temps que hi anava, que ja m’empipaven (o una altra paraula) tantes senyores...» Has de pensar que el capítol que es refereix al parc i al record dels coloms, tot i que no és lluny d’aquest, tracta d’una època en què en Toni té uns 16 anys; és a dir, ja fa cinc anys que Colometa va al parc.”

- Rodoreda: “I cap al parc, que també em cansava. Ja em cansaven tantes senyores conegudes esperant-me amb cara de pena perquè havia tingut coloms. I aquell defici que jo tenia abans de parlar de coloms i de la torre amb els anys m’havia anat passant.”

- Comentaris: Suggeriment seguit al principi, però no al final, en què Rodoreda troba una altra manera d’assenyalar el pas dels anys. Per tant: esmena de redacció corregida a mitges.

- Obiols: “A la pàgina 2 ajunta: «i em deia: Que no ve? Li deia: No...»”

- Rodoreda: “I si topava amb alguna senyora de les que em coneixien i em deia, ¿que no ve?, li deia, no, no sé què em passa però si m’assec em trobo malament.”

- Comentaris: Suggeriment de redacció seguit.

- Obiols: “I, potser, en el darrer paràgraf estaria millor dir «quan arribava de fer el soldat» i no «de fer l’exercici». No cal tocar res més.”

- Rodoreda: “... o bé el trobava cridant amb la Rita perquè tenia gana quan arribava de fer el soldat i la Rita no li volia preparar el berenar...”

- Comentaris: Suggeriment de lèxic corregit.

Capítol XLV (edició definitiva, capítol XLVIII):

- Obiols: “De primera. No cal tocar absolutament res. Només, pàg. 2: no estic segur de: «Si en Quimet la podia veure.» No crec que sigui el temps de verb que cal.”

- Rodoreda: “... la senyora Enriqueta [...] se’m va acostar i em va dir, si en Quimet la pogués veure...”

- Comentaris: Esmena de verbs corregida.

- Obiols: “Pàg.3: «per anar a fer l’exercici», jo posaria: «perquè havia d’anar a la caserna». I res més.”

- Rodoreda: “La festa s’anava cansant i va arribar l’hora de separar-nos. En Toni ens va deixar, els nuvis se’n van anar...”

- Comentaris: Rodoreda no precisa on va marxar en Toni. O sigui, hi ha la supressió, però no el suggeriment. Per tant: esmena de lèxic corregida a mitges.

Capítol XLVI (edició definitiva, capítol XLIX):

- Obiols: “Últim. És una obra mestra; sis o set pàgines de prosa com poques n’hi ha a la literatura catalana des que va començar. Jo només tocaria: pàg. 1, en lloc de «l’inventor del ganivet» diria «el que havia inventat el ganivet».”

- Rodoreda: “El que havia inventat el ganivet ho havia fet molt bé i devia haver rumiat molt...”

- Comentarís: Esmena de redacció corregida.

- Obiols: “Pàg. 5. Jo faria que l’Antoni digués «què et passa?» i no «què passa?».”

- Rodoreda: “I l’Antoni va obrir el balcó i amb la veu que li tremolava va preguntar, ¿què et passa?, i va dir que feia molta estona que estava amb ànsia...”

- Comentarís: Esmena suggerida de verbs corregida.

- Obiols: “Pàg. 6. Potser trauria: «per un forat: el melic».”

- Rodoreda: “Perquè cap bruixa dolenta no me’l xuclés pel melic i no em deixés sense Antoni...”

- Comentarís: Fa de mal precisar, però és possible que Obiols es referís a aquesta frase modificada. Per tant, una supressió indeterminada.

- Obiols: “Última pàgina, primera ratlla, treu «com dic».”

- Comentarís: Supressió realitzada.

- Obiols: “Jo potser tallaria després de «les dotze ben tocades». Ho deixaria tal com està i afegiria dues o tres ratlles més per fer el nus final.”

- Rodoreda: “... ell fins a les vuit i jo fins a les dotze ben tocades.”

- Comentarís: Rodoreda tanca la novel·la amb el nus final, com li diu Obiols, amb vint-i-tres línies magistrals que acaben amb el conegut mot “Contents”. Per tant: esmena d’ampliació realitzada.

- Obiols: “... Si en el repàs que estàs fent tens sort, hauràs escrit una obra mestra.”

Quinzena Carta. “Viena. Diumenge, 9.10.1960”:

- Obiols: “He rellegit els capítols XXVIII fins a XXXIII⁹⁵. Aquesta lectura m’ha confirmat el que et vaig dir ja fa temps: són extraordinaris i no has de tocar res.”

⁹⁵ En l’edició definitiva: Capítols XXXI a XXXVI.

En el capítol XXIX, potser trauria (pàg. 1) les paraules «una retirada» i posaria «vam començar a caminar cap a la porta.»»

- Rodoreda: “I vaig dir que el deixava, i amb la Julieta vam començar a caminar cap a la porta i aleshores el nen se’m va tirar a sobre...”

- Comentaris: Esmena de lèxic corregida.

- Obiols: “En el capítol xxx (p.1) trauria «i amb les dents que li ballaven». És tot el que faria. No es pot tocar res més.”

- Rodoreda: “... i que en Cintet vindria a veure’ns amb els ulls fora del cap, aquells ulls encantats de tan quiets, i amb la boca torta.”

- Comentaris: Fa de mal precisar, però es pot referir a aquesta frase. Per tant, esmena de supressió indeterminada.

- Obiols: “... Si tens la mà feliç en els últims retocs «Colometa» pot ésser un llibre de primera!”

11. Annex 2. Estadística de l'acarament de l'obra amb les cartes d'Armand Obiols.

Les tabulacions i representacions gràfiques que presentarem a continuació són un resum de l'acarament de les esmentades quinze cartes amb la versió definitiva de la novel·la, perquè aquesta comparació és força llarga, quaranta-quatre pàgines, però si l'hem mostrat íntegra és per donar la possibilitat a una possible corroboració o refutació.

L'anàlisi estadística resulta interessant en aquest projecte perquè per tenir una idea clara de la variable estudiada, resposta a les esmenes, és molt útil tabular-la i representar-la gràficament. De la variable observada n'hem obtingut una sèrie de dades per la interpretació de les quals és imprescindible un resum. La tabulació és un dels procediments més senzills per realitzar aquesta primera síntesi. A partir de les taules així obtingudes pot realitzar-se també la seva representació gràfica que proporciona una imatge general del conjunt de dades. Les tabulacions i els gràfics que exposem corresponen a una gamma de problemes elementals anomenats problemes d'informació (i no d'investigació, encara que més enllà de l'estadística el treball sigui d'investigació i recerca en literatura), en els quals hi intervé una única variable, en aquest cas qualitativa.

En la primera gràfica observem els quatre possibles valors de la variable "resposta a l'esmena" o "tipus d'esmena" que són: corregides, mig corregides, no corregides i indeterminades. Dins de les esmenes mig corregides hi hem encabir totes aquelles esmenes que, com diu la categoria, han estat corregides parcialment però en les quals queda una part per corregir, o bé aquelles esmenes que suprimint la part dita de suprimir han estat adobades amb una solució alternativa. Per la seva banda, dins de les esmenes indeterminades hem inclòs totes aquelles esmenes difícils o impossibles de determinar o

trobar en l'edició definitiva de la novel·la. Cal fer notar que, sortosament, han estat poques (al voltant d'un 5%).

En la primera i segona gràfica destaquen, per significatives i notables, el més del 78% d'esmenes corregides, les quals juntament amb el 8% d'esmenes mig corregides ens situen en un 86% d'esmenes totalment o parcialment corregides, enfront del menys del 9% d'esmenes no corregides. La diferència és altament significativa i ens parla a bastament de la influència d'Armand Obiols en *La plaça...*

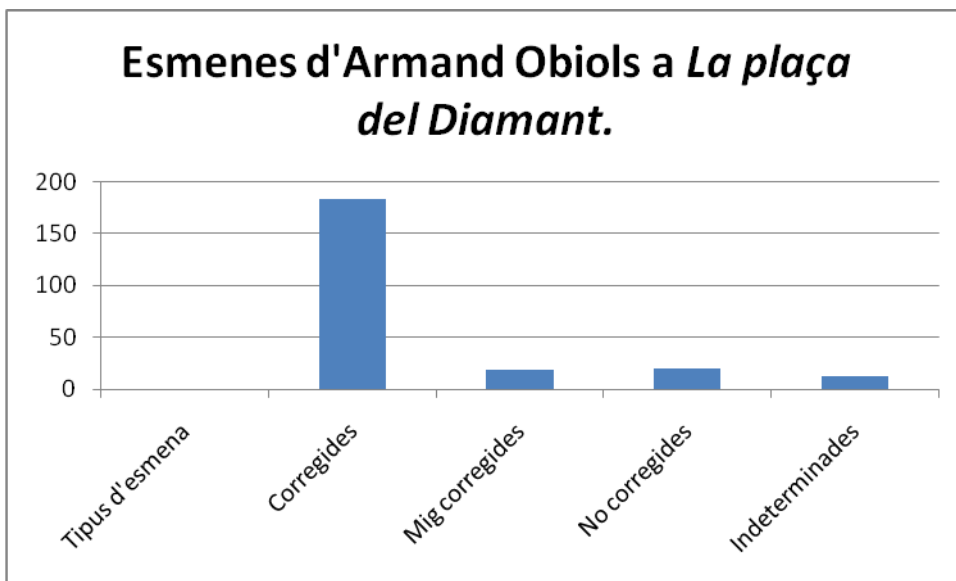
És en aquest punt o en aquest acatament on més es troben a faltar les cartes que Rodoreda va escriure a Obiols, les quals, segons les notes d'Anna Maria Saludes, se'n conserven 48, però on la immensa majoria foren objecte de la pròpia censura que exercí l'autora, destruint-les a Ginebra pels vols de febrer de 1975, segons ella mateixa explicà a Joan Sales, en lletra d'aquestes dates.

Esmenes d'Armand Obiols:

Taula i representació gràfica 1:

Tipus d'esmena

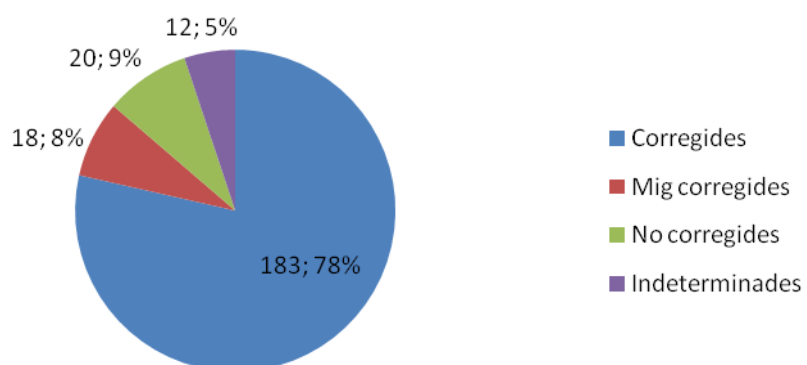
Corregides	183
Mig corregides	18
No corregides	20
Indeterminades	12

Taula i representació gràfica 2:

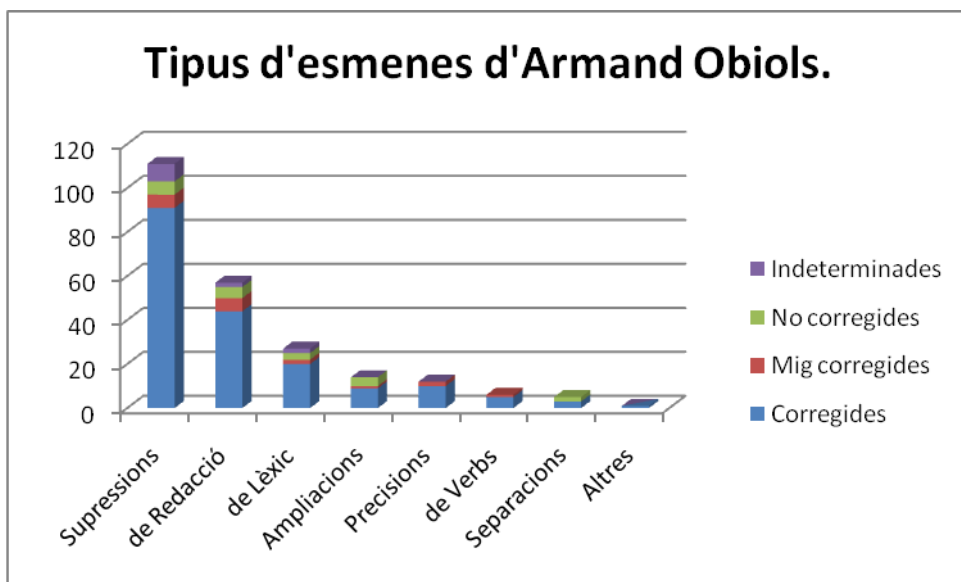
Tipus d'esmena	Nombre d'esmenes	Percentatges
Corregides	183	78,54%
Mig corregides	18	7,73%
No corregides	20	8,58%
Indeterminades	12	5,15%
Total esmenes	233	100,00%

Nombre d'esmenes d'Armand Obiols i percentatges.

Taula i representació gràfica 3:

Esmenes	Supressions	Redacció	de Lèxic	Ampliacions	Precisions	de Verbs	Separacions	Altres		
Corregides	91	44	20	9	10	5	3	1	183	
Mig corregides	6	6	2	1	2	1	0	0	18	
No corregides	6	5	3	4	0	0	2	0	20	
Indeterminades	8	2	2	0	0	0	0	0	12	
	111	57	27	14	12	6	5	1	233	

En la gràfica i taula número 3 que acabem de passar “Tipus d’esmenes d’Armand Obiols”, hem dividit la variable de l’eix d’abscisses en vuit categories de més a menys operatives: supressions, esmenes de redacció, de lèxic, ampliacions, precisions, esmenes de verbs, separacions i altres. Cal precisar que en la categoria d’esmenes de redacció hi hem inclòs tots aquells suggeriments que tenien a veure amb la forma d’escriure, com per exemple, totes les esmenes en què Obiols mostra una frase tipus, que ell mateix denomina exemple, i en les quals Rodoreda la segueix quasi sempre fil per randa (excepte en cinc ocasions). A més, algunes esmenes són susceptibles de ser incloses al mateix temps com esmenes lèxiques o com esmenes de redacció, perquè ambdues categories són vasos comunicants o, si més no, les segones inclouen les primeres, però hem optat per una o altra depenent del tret que més predominava. A més a més, en alguna ocasió les esmenes de precisió i de redacció s’encavalquen amb les esmenes de supressió. De la mateixa manera a com abans hem esmentat, hem optat per una o altra depenent del tret més prevalent. Cal advertir, de més a més, que en les esmenes de redacció en les quals Rodoreda sol canviar el singular d’en Quimet pel plural d’en Quimet i la Colometa ho hem considerat una esmena plenament realitzada, perquè hi predomina l’esmena suggerida per Obiols.

Mostrem la taula i gràfic número 3, perquè en la primera s’observa una visió de detall, mentre que en la representació gràfica s’aprecia més una visió de conjunt, en la qual queda palès que destaquen les noranta-una supressions corregides, ja siguin de paraules aïllades o de paràgrafs sencers. Segueixen en nombre les esmenes de redacció, en les quals també hi ha un percentatge molt elevat de corregides. Pel que fa a les esmenes no corregides, no hi ha una categoria més prevalent que una altra i aquestes es distribueixen uniformement i proporcionalment entre les supressions, les esmenes de

redacció i de lèxic, les ampliacions i els suggeriments d'establir separacions entre fragments.

Cal tenir en compte que tots aquests retocs eren considerats com a molt importants pel reconegut crític de l'anomenada Colla de Sabadell. Ell mateix li ho manifesta a Mercè Rodoreda en la carta del dinou de setembre de 1960, dient-li el següent:

“Aquestes petites correccions són molt importants. No convé de cap manera que la novel·la perdi mai el to poètic ni, sobretot, el to patètic que aconseguixes amb elements aparentment tan banals [...] I quan el diàleg no és indispensable més val suprimir-lo. I dic indispensable pensant no en l'acció sinó en l'element poètic.”⁹⁶

Com a detall final d'aquest apartat voldríem fer esment de la recomanació que li va fer Obiols a Rodoreda sobre l'estructura de la novel·la. Va considerar oportú de dividir-la en tres parts. Aquest suggeriment no l'hem tingut en compte a l'hora de fer el recompte de totes les esmenes aconsellades, perquè és una esmena de caire diferent a la resta i engloba tota l'obra. I com a contrapunt a tenir en compte cal fer notar que l'autora no obeí el seu darrer consell i va estimar més oportú fer exclusivament la divisió en quaranta-nou capítols de l'obra mestra.⁹⁷

⁹⁶ Ibídem, pàg. 231 (la paraula subratllada correspon a la lletra original).

⁹⁷ A més, voldríem assenyalar que en l'epistolari d'Obiols, quan aquest fa referència als capítols de la novel·la, en la majoria hi ha un ball de números de tres capítols entre l'obra per ell esmenada i la versió definitiva que es coneix. Això no obstant, la confrontació dels diferents apartats no ha estat més àrdua per aquest motiu, perquè comptàvem amb la indicació actualitzada dels capítols, mercès a la feina, que agraïm, del transcriptor de les cartes d'Obiols: Jordi Puig Panella.

12. Annex 3. Acarament de l'obra amb les esmenes de Joan Sales.

Mercè Rodoreda. Joan Sales. Cartes completes (1960-1983).

1. Suggeriments de Joan Sales a Mercè Rodoreda en carta a Barcelona, setze de maig de 1961. Mostrem les anotacions textuais segons Montserrat Casals, però en resum i entre parèntesi hi ha la nostra classificació de l'esmena i la pàgina on es pot trobar en l'edició de 1993:
 - Vídua = viuda (esmena no trobada; indeterminada de lèxic).
 - Enterrament = entierro (esmena de lèxic no corregida, pàg. 116).
 - Vorera = acera (esmena de lèxic sí corregida, pàg. 161).
 - Globus = globo o globu (esmena de lèxic mig corregida, perquè és canviada per campana de vidre; pàg. 174).
 - Cambra = cuarto o dormitori (esmena de lèxic mig corregida canviada per dormitori o habitació, sobretot aquesta última opció. És una paraula que surt sovint, per exemple, pàgs. 66, 107).
 - Condol = no ho sé gaire...«pesam» (esmena de lèxic corregida, pàg. 156).
2. Suggeriments en carta a Barcelona, disset de maig de 1961:
 - “Carrer Gran” en comptes de “Carrer Major” (esmena de lèxic corregida, pàg. 217 com a exemple).
 - Episodi de la postguerra immediata: tristesa als carrers (esmena d'ampliació no acceptada).
 - Episodi del servei de pompes fúnebres (esmena d'ampliació tampoc acceptada).

3. Suggeriments en carta a Barcelona, setze de desembre de 1961:
 - Cambra del terrat = golfa del terrat (esmena de lèxic corregida, pàg. 70).
 - Cambra per a dormir-hi = dormitori (lèxic corregit, pàg. 215 com a exemple).
4. Suggeriment en carta a cinc de gener de 1962:
 - Color dels tramvies de Barcelona (de groc a vermell): esmena de precisió mig acceptada per a la pàgina 218 (“un tramvia, com sempre, com tots, descolorit i vell...”), però no en la pàgina 75 (“... amb tramvies amunt i avall, grocs, amb campaneta.”).
5. Suggeriments en carta a tres d’abril de 1964, en la qual Joan Sales fa dues propostes més d’ampliacions de la novel·la, a col·lació d’una fotografia molt “perseguida” d’una font de la plaça del Diamant, amb uns anuncis en una botiga del darrera, per a la portada de la segona edició de l’obra. Ambdues propostes són desestimades.
6. Carta de Mercè Rodoreda a Joan Sales des de Ginebra (vuit de març de 1962), en la qual li explica detalladament perquè no vol els canvis que ell hi ha introduït.

“p.17 – no vull *misto*⁹⁸. Deixeu llumí, que ja estava bé.” (Esmena de lèxic no acceptada, pàg. 20).

“p. 24 – Ja s’entén què vol dir. Suprimir *em* fa mal efecte.” (Altres esmenes, indeterminada).

“p. 25 – *No fa una boleta i s’amaga, sinó que s’amaga perquè la tira.*” (Esmena de redacció no acceptada, pàg. 28).

⁹⁸ Totes les paraules en cursiva apareixen així al llibre a cura de Montserrat Casals.

“p. 27 – No accepto quadro.” (Malgrat aquesta carta, fou una esmena de lèxic corregida, pàg. 29).

“p. 28 – Deixo escarbat que no fa cap gràcia. És infinitament més bonic *escarabat*.” (Esmena de lèxic mig acceptada, perquè apareix rectificat en la pàgina 30, però no així en les pàgines 164 i 219).

“p.29 – *escarptra* i no *escarpa*: *escarptra* és una eina i *escarpa* és tota una altra cosa.” (Esmena lèxica no corregida, pàg. 30).

“p. 34 – *a casa* la mare.” (Lèxic no corregit, pàg. 34).

“p. 36 – Altra vegada *ca* la mare i *ca’ls* veïns.” (Lèxic no corregit, pàg. 36).

“p. 37 – L’expressió castissa és: *aquesta noia està bona*.” (Lèxic no corregit, pàg. 37).

“p.41 – no vol dir res *preparar a una sorpresa*.” (Esmena de redacció no corregida, pàg. 40).

“p.51 – I *la hi* vaig deixar estar.” (Altres esmenes, no corregida, pàg. 51).

“p. 57 – El que no sàpiga què són gasoses (que ve de gas) que es pengi d’una biga.” (Esmena mig corregida, ja que és canviada per un altre mot: “refrescos”).

“p. 59 –... Encara que us molestin tantes os, no dubteu que fan molt bonic. – *Flors, olors, colors!!!*” (Esmena de redacció no corregida, pàg. 58).

“p. 84 – *Del* revés i no *al* revés, diria.” (Esmena de redacció no corregida, pàg.79).

“p. 88 -... És igual. Podeu deixar, la primera vegada, *deu pams*.” (Esmena de lèxic mig corregida, perquè apareix primer “pams” i després “metres”, pàg. 84).

“114 – *picossades* [...] Els coloms *piquen*. No *picossen*.” (Esmena de lèxic no corregida, pàg. 108).

“116 -... Jo tenia: hi estava de primera, que *la casa se m’havia* tornat una *casa desori*. I no que la casa s’havia tornat un desori.” (Esmena de redacció corregida, pàg. 112).

“120 – *Un nyap*.” (Altres esmenes, indeterminada).

“135 – Jo diria – *no tinc temps per perdre*. I no *no tinc temps per a perdre*.” (Esmena de redacció no corregida, pàg. 130).

“137 – *Pelai* – a l'època aquesta de la Colometa gairebé només deien Pelayo els extremenys.” (Esmena lèxica corregida, pàg. 133).

“146 – Veig que heu canviat *a cops de canó*, per *canonades*. Està bé.” (Esmena lèxica corregida, pàg. 142).

“154 – *Vaig fer el que vaig poder*. Vós, o el linotipista, havíeu posat *vaig fer el que podia*.” (Esmena de redacció no corregida, pàg. 147).

“160 – Heu exagerat amb tantes colònies...” (Altres esmenes, indeterminada).

“164 – Per què exagerar? Ja n'hi havia prou amb un pont *alt* i *llarg*. No calia afegir *estret*.” (Esmena d'ampliació corregida, pàg. 155).

“ratlla 8 – *aquells ulls encantats de tan quiets*. Era infinitament millor com ho tenia jo. *Encantats de tan quiets*. No cal repetir ulls.” (Esmena de redacció no corregida, pàg. 155).

“165 – Durant la guerra, jo, no havia ensopegat mai sardines passades.” (Esmena de precisió no corregida, pàg. 156).

“165 – Per què *tantíssim*? [...] Fora *tantíssim*...” (Altres esmenes, no corregida).

“165 – ratlla 28 - ...Què és aquesta lletania de criatures i vells, avis i néts?...” (Ampliació no corregida, pàg. 157).

“166 – No s'ha d'exagerar [...] Si la gent anava *esparracada* i *bruta* i *amb cares famèliques* ella només diu que anaven mal vestits. El mot *famèlic no cap* en el lèxic de la Colometa.” (Ampliació no corregida, pàg. 163).

“174 – Per què posar *aquesta cama que li faltava*?” (Esmena de precisió no corregida, pàg. 164).

“180 -... La Colometa no fa una crònica dels fets [...] Quan veu les botigues pensa, *o sent*, que ella no pot entrar a comprar. No té cap importància si eren poques o moltes, o si començaven a vendre o si ja havien acabat. Tant li fot.” (Esmena d’ampliació mig corregida, pàg. 170).

“182 – No n’hem de fer res *si d’aquestes coses ja tornava a haver-n’hi*. Fora!” (Esmena d’ampliació corregida).

“190 – Aquest *vet aquí* estúpid i el *un bon dia* vulgar, fora.” (Ampliació no esmenada).

“191 – *Abandó* massa literari per a Colometa. *Abandonament*.” (Lèxic no corregit, pàg. 180).

“195 – Dring-dring – i no dring-drang.” (Lèxic no corregit, pàg. 180).

“195 – Jo dic *va poder matar la rata i la cria*. Posar que va matar tot això amb *matarates* és desgraciada broma de capellà.” (Esmena de precisió no corregida, pàg. 181).

“196 – *Se’m va fer un nus al coll*. Deixem la gola tranquil·la, que no fa per a la Colometa.” (Esmena de lèxic no corregida, pàg. 184).

“208 – L’afegit *del presidi* i de *l’escriure cartes* no hi feia la més punyetera falta. Però és l’únic afegit que està ensopegat [...] Felicitacions, ja era hora.” (Esmena d’ampliació corregida, pàg. 187).

“212 – Trobo *enfebrat desfici*. Ha d’ésser *desfici enfebrat*.” (Redacció no corregida, pàg. 192).

“213 – El linotipista s’ha emborratxat amb els coloms. Fora el que sobra!” (Ampliació desestimada).

“213 – *Volta* en comptes de *tomb*. Res de popularisme.” (Lèxic no corregit, pàg. 193).

“216 – Per què *sotraguejar* si és més senzill *sotragar*. Ho deixo perquè estic simplement fastiguejada.” (Lèxic corregit, pàg. 196).

“218 – No sabia on havia mort ni si l’havien enterrat *allí qui sap a on...* què vol dir aquest bullit? Fora!” (Ampliació no corregida, pàg. 197).

“224 – *Les estrelles adornament de la nit* és ingenu. *Les estrelles que adornen la nit* no és ingenu i Colometa és ingènua; us en heu adonat?” (Redacció no corregida, pàg. 204).

“224 – *no el que arrissa i desarrissa i colora les flors*. Per què *pinta i despinta?* [...] Tan bonic com és el mot «colora»...” (Redacció no corregida, pàg. 204).

“226 – Penseu que el noi té l’edat de fer el soldat i que és seriós i que les coses que diu *fan gràcia*, però ell no les diu *per a fer gràcia*.” (Altres esmenes, indeterminada, pàg. 205).

“227 – Ésser una víctima es pot aplicar perfectament a una persona de sexe masculí. *Un víctim* és poca-solta.” (Lèxic no corregit, pàg. 207).

“228 – No accepto *cine*.” (Malgrat el que diu: esmena de lèxic corregida, pàg. 207).

“236 – *Parets i parets*. Està bé.” (Esmena de redacció no corregida, pàg. 216).

“238 – *Una puja de coses que del cor m’anaven al cap*: treure *una puja* és no tenir el més petit sentit poètic.” (Esmena de redacció no corregida, pàg. 218).

“238 – Aquest tros del tramvia és inacceptable. [...] De totes maneres us vaig advertir i inclús us vaig donar un adjectiu per a substituir *groc*.” (Ja ha estat comentat en l’esmena número dotze de la carta de cinc de gener de 1962).

“239 – *Amb lletres de diari*; no cal *com* de diari. A més hi ha un altre *com* molt a la vora.” (Esmena de redacció no corregida, pàg. 219).

7. Anotacions de Mercè Rodoreda a una altra carta, datada l’onze de juny de 1962, dirigida a Joan Sales, quan *La plaça del Diamant* ja estava impresa en la seva primera edició. Igualment, mostrem el text resumit i l’estat de les esmenes a partir de la segona edició:

“p. 97. ratlla 32. Diu *pit* on hauria de dir *dit*.” (Altres esmenes, corregida).

“p. 152. ratlla 6 del segon paràgraf: Hi sobra *el xicot*. Ja es comprèn el que vol dir quan diu... *sola amb un noi i posant-se vestits de senyora per engrescar i acabar robant-los*.”

(Esmena de precisió corregida, pàg. 146).

“240. ratlla 7. Manca entre *home* i *em preguntava* el mot *vell*...” (Esmena de precisió no corregida, pàg. 219).

“221. ratlla 7. *Li vaig dir que parlaria amb la Rita però que la meva filla tenia el seu geni*. Aquest *seu* ha estat canviat per *meu*.” (Esmena de redacció mig corregida, pàg. 200).

“128. Aquí ens trobem amb una altra cosa. Ratlla 4 paràgraf segon. Jo tenia: *... i em van cridar. Em van cridar i vaig girar-me i el que em cridava*... Ha sortit: *i em va cridar. Em va cridar i vaig girar-me*... etc.” (Esmena de redacció no corregida, pàg. 171).

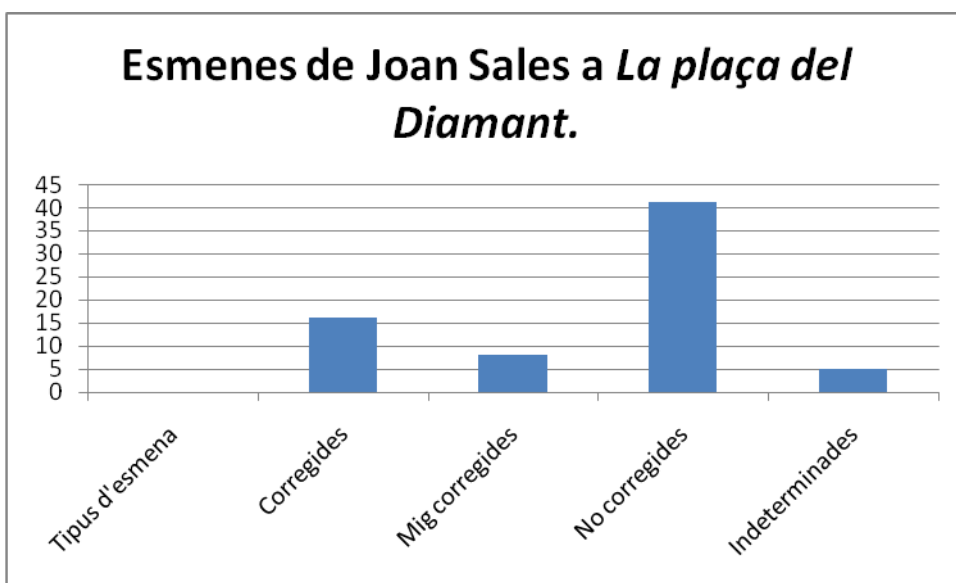
13. Annex 4. Estadística de l'acarament de l'obra amb les esmenes de Joan Sales.

Esmenes de Joan Sales:

Taula i representació gràfica 4:

Tipus d'esmena

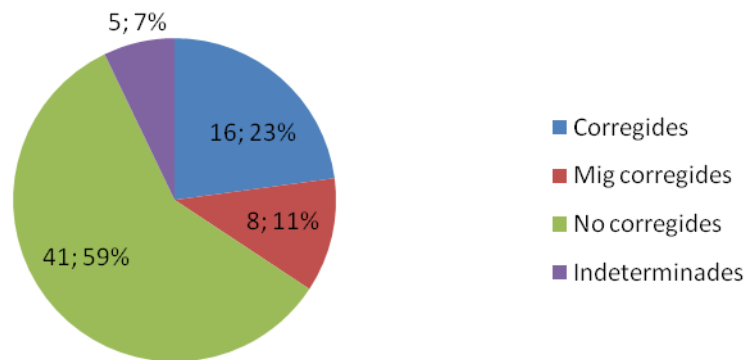
Corregides	16
Mig corregides	8
No corregides	41
Indeterminades	5

Taula i representació gràfica 5:

Tipus d'esmena	Nombre d'esmenes	Percentatges
Corregides	16	22,86%
Mig corregides	8	11,43%
No corregides	41	58,57%
Indeterminades	5	7,14%
total esmenes	70	100,00%

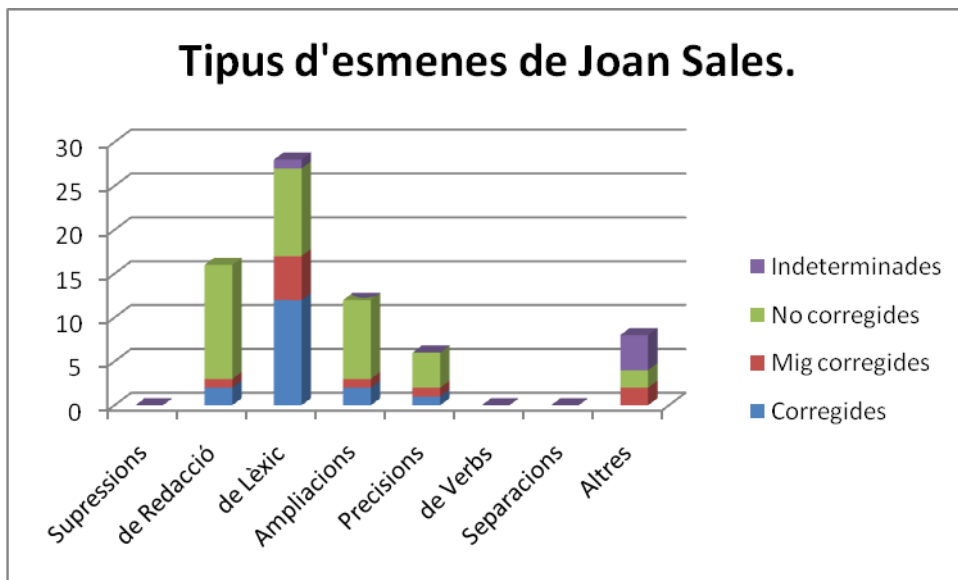
Nombre d'esmenes de Joan Sales i percentatges.

De la quarta i cinquena gràfica destaquen, en oposició a les gràfiques d'Obiols, el quasi 59% d'esmenes no corregides, enfront del 23% de corregides i del 11% de mig corregides. Malauradament aquí les esmenes indeterminades arriben al 7'14%, perquè ha estat una mica més difícil confrontar una carta de Mercè Rodoreda en resposta a les proves de galerades de Sales amb l'edició definitiva de la novel·la.

Taula i representació gràfica 6:

Esmenes	Supressions	de Redacció	de Lèxic	Ampliacions	Precisions	de Verbs	Separacions	Altres	
Corregides	0	2	12	2	1	0	0	0	17
Mig corregides	0	1	5	1	1	0	0	2	5
No corregides	0	13	10	9	4	0	0	2	41
Indeterminades	0	0	1	0	0	0	0	4	7
	0	16	28	12	6	0	0	8	70

En la gràfica número 6 “Tipus d’esmenes de Joan Sales” hem mantingut, a dretciènt, les mateixes categories de la variable en l’eix d’abscisses que en la gràfica número 3 d’Obiols, si bé les columnes de supressions, esmenes de verbs i separacions entre fragments romanen buides. D’aquesta representació gràfica el que més destaca, com podem observar, és el color verd de les esmenes no acceptades i entre les quals destaquen els suggeriments rebutjats de redacció, de lèxic, d’ampliacions i de precisions, en aquest precís ordre. Així mateix, també destaca la tercera categoria, esmenes de lèxic, en el seu tram blau (corregides), per ser les més significatives d’aquest rang.

Com hem pogut llegir, Sales va fer 70 possibles esmenes a *La plaça...* En les lletres es llegeix que ell fa els suggeriments en qualitat d’editor experimentat, però, diu, que en darrera instància ella és l’autora i, per tant, la persona que té l’última paraula. Davant una primera negativa per part de Rodoreda, constatem com en la segona edició són acceptats alguns dels suggeriments, mentre que altres, alguns dels primerencs, són admesos, per desesma, davant la insistència de l’amic i editor.

Per acabar, cal fer notar que el total d’esmenes de Joan Sales (setanta) només representa un 30% aproximat del total d’esmenes d’Armand Obiols (dues-centes trenta-tres).